

Masarykova univerzita v Brně

Právnická fakulta

Katedra právní teorie

Diplomová práce

Právně etické otázky náhradního
materství

Barbara Štenclová

Akademický rok 2014/2015

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma: Právně etické otázky náhradního mateřství zpracovala sama. Veškeré prameny a zdroje informací, které jsem použila k sepsání této práce, byly citovány v poznámkách pod čarou a jsou uvedeny v seznamu použitých pramenů a literatury.

V Ostravě, dne 7. 3. 2015

.....
Barbara Štenclová

Chtěla bych poděkovat mé vedoucí diplomové práce, paní doc. PhDr. Tatianě Machalové, Csc., za odborné vedení, hodnotné rady a vstřícný přístup. V neposlední řadě patří velký dík i mé rodině, která mi byla velkou oporou při psaní této práce i celém studiu.

Anotace

Cílem diplomové práce je věnovat pozornost právním a etickým problémům souvisejícím s náhradním mateřstvím. V první části je představena proměna postavení ženy ve společnosti v průběhu dějin. V druhé části je vysvětlen pojem náhradního mateřství a je věnována pozornost právní úpravě náhradního mateřství. V právní úpravě jsem se věnovala také procesu osvojení dítěte. Ve třetí kapitole je prostřednictvím rozboru konkrétních případů poukázáno na rizika, která může náhradní mateřství představovat.

Klíčová slova

náhradní mateřství, matka hostitelka, objednatelský pár, osvojení, práva dítěte, zájem dítěte

Abstrakt

The aim of this thesis is to point out the legal and ethical problems connected with the surrogacy. The first section focuses on a change of the status of women in history. The second section explains the concept of surrogacy and deals with legislation. The second section is also focused on the proces of adoption. In the las section are introduces primary risks, which can occur in the surrogacy.

Keywords

surrogacy, surrogate mother, infertile couple, adoption, children's rights, interest of the child

Obsah

Úvod.....	8
1. VÝVOJ POSTAVENÍ ŽENY VE SPOLEČNOSTI.....	11
1.1. Biblické pojetí ženy	11
1.2. Postavení ženy v období matriarchátu	12
1.3. Postavení ženy v patriarchálním období starověku.....	13
1.4. Místo žen ve středověké společnosti.....	16
1.5. Postavení ženy v dobách renesance	18
1.6. Jak se změnilo postavení žen od Velké francouzské revoluce	20
1.7. Postavení žen v 19. století.....	21
1.8. Model současné rodiny	22
2. NÁHRADNÍ MATEŘSTVÍ ANEB RODIČOVSTVÍ VE TŘECH.....	26
2.1. Pojem náhradní mateřství.....	26
2.2. Historie surogačního mateřství	27
2.3. Více významů pojmu matka.....	29
2.4. Est mater semper certa?	30
3. PRÁVNÍ ÚPRAVA NÁHRADNÍHO MATEŘSTVÍ	31
3.1. Matku dělá porod, ne smlouva	31
3.2. Osvojení dítěte	33
3.3. Právní úprava náhradního mateřství ve vybraných zemích	35
3.3.1. Německá úprava náhradního mateřství.....	35
3.3.2. Právní úprava surogačního mateřství ve Velké Británii.....	36
3.3.3. Země, kde je náhradní mateřství komerční záležitostí.....	37
3.4. Surogační smlouva.....	38
3.5. Problematika související se sociálním zabezpečením.....	39
3.5.1. Peněžitá pomoc v mateřství	39
3.5.2. Rodičovský příspěvek.....	40
3.6. Trestné činy související s náhradním mateřstvím	41

4. ETICKÉ OTÁZKY SUROGAČNÍHO MATEŘSTVÍ.....	42
4.1. Smíme všechno, co umíme?.....	42
4.2. Hodnota nenarozeného lidského života	42
4.3. Status embrya a jeho práva	43
4.4. Jak prenatální období ovlivní pouto dítěte k náhradní matce	45
4.5. Neetické důvody náhradního mateřství.....	47
4.6. Komeracionalizace.....	47
5. DOKUMENTY UPRAVUJÍCÍ PRÁVA DÍTĚTE	49
5.1. První snahy o zakotvení práv dítěte	49
5.2. Deklarace o právech dítěte	50
5.3. Úmluva o právech dítěte	51
5.4. Další úmluvy upravující práva dítěte	51
6. PRÁVA DÍTĚTE SOUVISEJÍCÍ S NÁHRADNÍM MATEŘSTVÍM.....	53
6.1. Právo znát svůj původ versus anonymita	53
6.2. Bdělým náleží zdraví	54
6.3. Princip blaha dítěte.....	55
6.3.1. Definice pojmu blaho dítěte	55
6.3.2. Náhradní mateřství a blaho dítěte	56
7. ROZBOR SOUDNÍCH ROZHODNUTÍ VE VĚCI NÁHRADNÍHO MATEŘSTVÍ	58
7.1. Případ „Baby M“	58
7.1.1. Skutková podstata případu	58
7.1.2. Argumentace stran a procesní stránka případu.....	59
7.1.3. Závěr soudu v New Jersey	60
7.2. Případ Malahoff vs. Stiver	60
7.2.1. Skutková podstata případu	60
7.2.2. Argumentace stran a procesní stránka případu.....	61
7.2.3. Rozhodnutí soudu	61
7.3. Případ z Kanady	62
7.3.1. Skutková podstata	62
7.3.2. Závěr kanadského případu	62
7.4. Surogační mateřství před Soudním dvorem Evropské unie.....	63
7.5. Shrnutí judikatury	63

8. NÁVRH ŘEŠENÍ ÚPRAVY NÁHRADNÍHO MATEŘSTVÍ	65
8.1. Právní dohled	65
8.1.1. Poučovací povinnost	65
8.1.2. Zjednodušení procesu osvojení genetickým matkám	66
8.2. Dohled psychologa.....	67
Závěr	69
Seznam použitých zdrojů	71

Úvod

Mateřství, tedy vztah mezi matkou a dítětem je jedním z nejpřirozenějších a zároveň i nejsilnějších vztahů, vznikajících mezi lidmi. Téměř ve všech zemích světa představuje mateřství hluboce zakořeněnou kulturně-společenskou hodnotu. Rodina s dětmi je pak základním kamenem společnosti, a to je důvod, proč je kladen tak silný důraz na její zachování. Situace, kdy manželský pár nemá děti, je považována za osobní vadu a často se tyto páry setkávají s morálním tlakem společnosti. Nicméně, statistiky jasně dokazují, že problém s neplodností má stále větší počet párů. Podle Světové zdravotnické organizace téměř 15% párů v plodném věku vyhledává lékařskou pomoc z důvodu neplodnosti. Jedním z málo známých faktů je ten, že člověk jako druh, je jedním z nejméně plodných tvorů na zemi.¹

Na tento aktuální problém neplodnosti, pak reaguje medicína, která nabízí možnost léčení neplodnosti pomocí asistované reprodukce. Věda však došla již tak daleko, že umožňuje i jiné formy asistované reprodukce, například metodu náhradního mateřství. Tato metoda představuje možnost, jak pomoci neplodnému páru k rodičovství, a zároveň umožňuje, aby dítě mělo genetickou informaci rodičů. Metoda náhradního mateřství bude ústředním tématem mé práce. Konkrétně pak budu věnovat pozornost právním a etickým problémům, které s sebou přináší.

Práce bude rozdělena do tří částí. V první části se budu věnovat obecně otázce mateřství a prostřednictvím historického exkurzu poukážu na proměny významu mateřství. Zejména se pak budu zabývat tím, jak se měnilo postavení žen, jako matek ve společnosti od nejstarších dob až po současnost. Tento historický exkurz nám pak pomůže lépe pochopit dnešní ženy a jejich přístup k mateřství.

Druhá část se bude zaměřovat na právní úpravu náhradního mateřství.

¹ Neplodnost-problém dnešní doby. Novinky.cz. [online]. 2006. [cit. 28. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/zena/deti/92431-neploidnost-problem-dnesni-doby.html>

Nejdříve vysvětlím pojem náhradního mateřství a terminologické otázky s tím související, jako například rozlišení více významů obecného pojetí matky, protože v případě náhradního mateřství se na zrození dítěte podílejí matky dvě. Tato skutečnost má pak za následek zpochybnění starořímské zásady, že matka je vždy jistá. V návaznosti na to, se pak budu věnovat tomu, jak je v českém právním řádu upravena tato skutečnost, a která z žen je matkou dítěte z právního hlediska a jak změnila právní úprava s přijetím nového občanského zákoníku. Budu také řešit obecnou otázku osvojení dítěte, protože osvojení představuje druhou část procesu náhradního mateřství a v pouze v souvislosti s osvojením je v právním řádu zmíněný institut náhradního mateřství. Pro srovnání pak představím, jak je náhradní mateřství upraveno v jiných zemích. Konkrétně se budu věnovat právní úpravě Německa, Velké Británie a Ukrajiny. To nám pak pomůže lépe pochopit problematiku náhradního mateřství a ukáže nám, jak se s tímto institutem vypořádaly jiné země. V závěru třetí kapitoly pak upozorním nejen na problematiku související se sociálním zabezpečením, ale zmíním i trestné činy, kterých se mohou dopustit účastníci vztahů, které vznikají v průběhu náhradního mateřství.

Další problematikou, které budu věnovat pozornost, je etická stránka této metody. Upozorním na eticky sporné otázky asistované reprodukce a budu se zabývat i otázkou hodnoty nenarozeného lidského života. V závěru pak budu rozebírat neetické důvody náhradního mateřství a komercializaci tohoto institutu.

Cílem třetí části bude pak poukázat na rizika, která institut náhradního mateřství, může představovat. Na konkrétní rizika pak poukážu prostřednictvím rozboru vybraných soudních rozhodnutí, která budou upozorňovat zejména na práva dítěte, která jsou často opomíjená. Abych se mohla blíže věnovat právům dítěte, bude třeba zmínit i mezinárodní dokumenty, které zaručují práva dítěte.

Soudní rozhodnutí budou zejména představovat dva protichůdné případy. První bude poukazovat na problém, kdy náhradní matka nechtěla předat dítě objednatelskému páru dle dohody, kterou spolu uzavřeli. A v druhém případě bude

problém na straně objednatelského páru, který nakonec nechtěl dítě do péče, i když mu tuto povinnost stanovovala surogační dohoda. Důvodem byla skutečnost, že dítě mělo infekci, která způsobila mentální retardaci.

V obou případech však soud stanovil, že surogační dohoda je nevynutitelná a ani jedna strana nemůže být nucena k předání či převzetí dítěte do péče. Společný problém v těchto případech představuje fakt, že přístup k dítěti je roven zacházení se zbožím. Tak jak existuje možnost reklamovat zboží, reklamoval dítě i objednatelský pár v druhém případě. Tato skutečnost je krajně neetická a představuje rozpor s lidskou důstojností i právy dítěte.

V České republice je tato metoda také využívána. Nicméně právní úprava se s tímto institutem ještě nevypořádala a nereagovala na skutečnost, že v praxi často dochází k problematickým jevům právě z důvodu absence úpravy tohoto institutu. Vodítkem pro možnou právní úpravu, by pak mohly být případy z praxe, které jasně poukazují na problematiku a rizika související s náhradním mateřstvím.

1. VÝVOJ POSTAVENÍ ŽENY VE SPOLEČNOSTI

V této kapitole se budu zabývat tím, jak se vyvíjelo postavením ženy ve společnosti v různých obdobích v dějinách. Budu se zabývat postavením ženy jako matky, manželky i celkově dobovým přístupem společnosti k ženám. Tato kapitola je vodítkem k pochopení současných žen a jejich postoje k mateřství.

Postavení ženy v rodině původně vycházelo pouze z fyziologické odlišnosti mezi mužem a ženou. Až postupně se v průběhu dějin začalo jejich postavení měnit a přizpůsobovat společenským, ekonomickým, náboženským a politickým podmínkám. Postavení ženy a její přístup k mateřství se nakonec změnil i v důsledku vývoje vědy a možností, které přináší.

1.1. Biblické pojetí ženy

V Bibli můžeme najít první informace popisující postavení ženy. Jedná se sice o náboženské pojetí, ale vypovídá o tom, že již prvotní zmínka o ženách, byla v duchu patriarchálního pojetí. Žena v biblickém pojetí, je chápána jako slabší bytost, podřízená muži, a jejímž účelem je pouze pečovat o muže a přinášet oběti druhým. Z tohoto pojetí ženy se pak odvodilo i postavení žen ve středověku, kterému se budu věnovat v následujících odstavcích.²

Prvním člověkem, kterého Bůh stvořil, je Adam. Toho pak uvedl do Rajske zahrady a až následně z Adamova žebra stvořil ženu, Evu. Adam a Eva žili v Ráji až do doby, než porušili Boží zákaz tím, že okusili jablko ze stromu poznání dobra a zla. Eva se nechala navést hadem, který je symbolem zla a pokušení, a pak sama svedla Adama, aby také zhřešil. Tento čin předurčil postavení žen v budoucnu. Na základě tohoto příběhu byly ženy vnímány jako hříšnice, pokušitelky a svůdkyně. Adam se v tomto případě neukázal jako dobrý vůdce a ochránce ženy, neboť byl zcela pasivní, a když ho Hospodin volal k

²ZORMANOVÁ, Lucie; DROZDOVÁ, Monika. Postavení muže a ženy v Bibli.[online] [cit. 14. 4. 2015] Dostupné z:<http://www.rovne-prilezitosti.cz/clanky/clanek-1.html>

odpovědnosti, tak se tvářil jako nevinná oběť.³

1.2. Postavení ženy v období matriarchátu

Matriarchální zřízení je typické pro období pravěku. Jedná se o formu společnosti, ve které vládne žena, matka rodu. Ženy měly výsadní postavení, neboť právě ony zabezpečovaly trvalé přežití tlupy rozením dětí a následnou péčí o ně.⁴

Tento kult plodnosti odvozujeme od sošek venuší, které byly vytvářeny v období paleolitu v téměř celé Eurasii. Jedná se o sošky nahých žen kyprých tvarů, které zdůrazňují pohlavní znaky ženy. Nejznámější je pak keramická soška Věstonické venuše pocházející z mladého paleolitu.⁵

Existence matriarchátu jako formy společnosti má oporu pouze v nálezech výše zmíněných venuší a v nálezech dlouhých domů, ve kterých žilo několik rodin příbuzně spjatých po linii matky, tedy tzv. matrilinearita. Pojem matrilinearita se v současné antropologii již často nepoužívá, nahrazuje ho termín matriarchát.⁶

Vznik rodové společnosti tedy doprovázel matriarchát. V rámci rodů, kmenů a jiných skupin, které se vytvářely v rámci uspořádání společnosti, měly rozhodovací moc starší ženy a rodové jméno a dědická práva přecházely z matky na dceru.⁷

Tvůrcem teorie matriarchátu je Johann Jakob Bachofen, švýcarský právník, který se zabýval antropologií. Ve své knize *Mateřské právo* tvrdil, že

³[online] [cit. 14. 4. 2015] Dostupné z <http://www.betlem.org/res/data/016/001998.pdf?seek=1365156963>

⁴PAVLÍK, Zdeněk. Role žen v populačním vývoji. In: TOMEŠ, Josef, *Ženy v spektru civilizací*, Praha, Sociologické nakladatelství (SLON), 2009, str. 28, 29. ISBN 978-80-7419-009-4

⁵PAVLÍK, Zdeněk. Role žen v populačním vývoji. In: TOMEŠ, Josef, *Ženy v spektru civilizací*, Praha, Sociologické nakladatelství (SLON), 2009, str. 28, 29. ISBN 978-80-7419-009-4

⁶MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, Praha, Sociologické nakladatelství, 1993, str. 14, 15. ISBN 80-901424-7-8

⁷VRÁNKOVÁ, Eva. Patriarchát a matriarchát. *Revue pro média*. [online]. 2004, roč. 9. [cit. 25. 6. 2015]. Dostupné z: http://rpm.fss.muni.cz/Revue/Heslar/patriarchat_matriarchat.htm

období patriarchátu předcházela matriarchát. Dále pak uváděl, že pro počátek lidských dějin je typické zajištění rodičovství pouze matkou z toho důvodu, že sexuální vztahy byly strukturovány promiskuitně. Nicméně otázka, zda teorie matriarchální společnosti existovala či ne, je zatím nezodpovězena a jedná se tedy pouze o hypotézu.⁸ Kritici Bachofenovy teorie tvrdí, že Bachofen vycházel pouze z předpokladu, že před patriarchátem musela být nějaká zaostalejší forma společnosti a jedinou možností bylo období, kdy mužům vládly ženy.⁹

1.3. Postavení ženy v patriarchálním období starověku

Za počátek starověku se považuje rozpad prvotních pospolných společností, které pak nahradily první státní útvary. Prvními státními útvary byly mezi jinými starověká Mezopotámie, Egypt, Fénicie, Izrael a starověké Řecko a Řím, které pak nejvíce ovlivnily současnou evropskou společnost.

„Přechod k civilizacím je někdy nazýván „městskou revolucí“ a je pro ni typická společenská dělba práce, zejména oddělení řemesel od zemědělství. Dále pak vzrůstající produktivita práce, která je spojená s výrobou přebytků, v důsledku čehož vzniká nevýrobní složka obyvatelstva. Tyto aspekty vyústily v to, že vznikla stratifikace neboli rozvrstvení obyvatelstva. Nebyli už si všichni rovni, společnost se skládala z panovníka, úředníků, vojáků, zemědělců, řemeslníků, obchodníků a otroků. Neméně důležitým znakem přechodu k civilizacím je vytvoření státního aparátu, který měl řídicí, kontrolní a donucovací funkci. V čele pak byl panovník, který sestavoval pravidla a tvořil zákony pro všechny vrstvy ve společnosti.“¹⁰

Všechny výše zmíněné změny ovlivnily také postavení žen. Svobodní muži, tedy pouze ti, co nebyli otroci, byli předurčeni pro účast ve veřejném životě

⁸ Tamtéž.

⁹ KOUKAL, Milan. Přepíšeme učebnice: Matriarchát byl jen fikcí a sošky venuší pomůckou šamanů? [online] [cit. 14. 4. 2015] Dostupné z: <http://21stoleti.cz/2010/05/21/prepise-me-ucebnice-matriarchat-byl-jen-fikci-a-sosky-venus-i-pomuckou-samanu/>

¹⁰ LÁDKOVÁ, Lenka. Starověk a jeho charakteristika. *Natura*. 1997, roč. 97, č. 1, ISSN 1212-6748

a podíleli se na správě státního aparátu. Ti, co se účastnili veřejného života, byli váženi, protože tyto pozice byly považovány za nesmírně důležité. Ženy měly podřízené postavení vzhledem k muži, takže se dá říct, že se jejich postavení podobalo spíše tomu otrockému. Žena se měla starat pouze o svou domácnost a nesměla se zajímat o nic z veřejného života.¹¹ Pro toto období je tedy typický patriarchální model rodiny.

Největší svobodu měly ženy v Řecku v době předklasické. Mohly se volně pohybovat na veřejnosti bez doprovodu, mohly se účastnit debat a rozmluv, dokonce je někdy mohly i vést. Jinak vedení domácnosti jako hlavní náplň ženy, zůstává. Zajímavým jevem je, že ženy nesměly pracovat s masem při vaření, to mohli pouze muži. Zřejmě se jedná o pozůstalost z dob, kdy měli muži postavení lovce.¹²

V klasickém období v Řecku se postavení žen zhoršilo a měly méně práv než v předchozí době předklasické. Mohly se zdržovat jen v určitých částech domu, ven nesměly téměř vůbec vycházet, vzdělávat se mohly pouze mezi jinými ženami a jen v omezeném rozsahu. Muži pobývali doma málo, s ženami komunikovali jen v nutných případech a četnost pohlavních styků s legitimní manželkou dokonce doporučoval zákonodárce z důvodů mužských následovníků. To byl taky hlavní důvod, proč se muži ženili. Muži, kteří byli dlouho svobodní, upadli do veřejného opovržení. Sňatky domlouvali s budoucími manželky otcové nevěst. Ženy se vdávaly na konci puberty a muži ve věku kolem třiceti let. Rozvody nastávaly zejména kvůli neplodnosti žen, muži měli téměř povinnost se rozvést v těchto situacích. Pokud by tak neučinili, tak by byli sankcionováni nebo opovrženi. Dalším nejčastějším důvodem rozvodu byla ženina nevěra. Opačný případ, tedy, kdyby byl nevěrný muž, nebyl pro ženu důvod k rozvodu, mužům byly tolerovány konkubíny. Rozvod na popud manželky musel schválit státní úředník a ten povolil rozvod pouze v případech, kdy muž ženu bil nebo s ní špatně

¹¹ PAVLÍK, Zdeněk. Role žen v populačním vývoji. In: TOMEŠ, Josef, *Ženy v spektru civilizací*, Praha, Sociologické nakladatelství (SLON), 2009, str. 31, 32. ISBN 978-80-7419-009-4

¹² MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, Praha, Sociologické nakladatelství, 1993, str. 15, 16. ISBN 80-901424-7-8

zacházel.¹³

Zajímavé je, že v době, kdy se vyskytoval v řecké společnosti silný patriarchát a postavení otroků a žen bylo podřízené muži, se vyskytovaly přirozenoprávní názory, že všichni lidé si jsou rovni a příroda nikoho otrokem neučinila. Například Platon ve svém díle *Ústava* kladl za vzor řecké společnosti smečku psů, kde všichni dospělí jedinci plní stejné úkoly bez ohledu na pohlaví. Z tohoto příkladu vyvozuje závěr, že i v lidské populaci by měli muži i ženy mít stejnou výchovu.¹⁴

Pro antický Řím je typická osoba tzv. *pater familias*. Otec rodiny byl nejdůležitější osobou v rodině, měl moc nad svou manželkou, dětmi, otroky i osobami, které upadly do dočasného otroctví. V době královské jeho moc nad rodinou byla neomezená, byl vlastníkem všech osob, věcí, byl považován za pontifika i soudce rodiny. Otec měl právo života a smrti nad svými dětmi, tento institut tedy stavěl děti na úroveň otroků. Odkládány byly většinou děti postižené, znetvořené, nemanželské nebo i jiné kvůli své podobě. Podle práva, nemohla být odložena prvorozená dcera kvůli ochraně děvčat, které byly často odkládány, protože nepředstavovaly novou pracovní sílu. Odložené dítě bylo nejčastěji utopeno nebo odvedeno na pusté místo. Postupně římscí právníci začali omezovat práva *pater familias*. Romulus stanovil, že nesmí být zabíjeny děti mladší tři let. Výjimku představovaly pouze děti postižené, a to navíc se souhlasem sousedů.¹⁵

Žena měla postavení *mater familias*, postavení ochránkyně rodinného krbu. Žena zajišťovala celý chod domácnosti. Římské právo mělo dva druhy manželství, přísné a volné. Při přísném sňatku přecházela nevěsta z otcovy do manželovy péče a vzdávala se původní rodiny. Při volném zůstala v otcově péči s majetkovými, dědickými a jinými právními následky.¹⁶

¹³ MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, Praha, Sociologické nakladatelství, 1993, str. 16, 17. ISBN 80-901424-7-8

¹⁴ PAVLÍK, Zdeněk. Role žen v populačním vývoji. In: TOMEŠ, Josef, *Ženy v spektru civilizací*, Praha, Sociologické nakladatelství (SLON), 2009, str. 31, 32. ISBN 978-80-7419-009-4

¹⁵ STARÁ, Ivana. *Rodina a její význam v římském právu*, Ostrava, KEY Publishing s.r.o., 2013, str. 38-41. ISBN 978-80-7418-184-9

¹⁶ STARÁ, Ivana. *Rodina a její význam v římském právu*, Ostrava, KEY Publishing s.r.o., 2013,

1.4. Místo žen ve středověké společnosti

Středověký postoj k ženám i středověká rodina jako taková se v mnohém shodují s antickou rodinou. Stále trvá patriarchát, vedoucí postavení muže a podřízenost ženy. Sňatky stále nejsou uzavírané na základě náklonností, ale plní spíše ekonomickou funkci. Dále se středověk shoduje s římským necitlivým přístupem v oblasti čerstvě narozených dětí.¹⁷

Středověká společnost bývá často vymežována třemi kategoriemi, a to rytíři, duchovními a rolníky. Žádný stav neprezentovala žena, žena neměla ani žádné vymezené místo ve společnosti. Nicméně všechny ženy nepatřily pouze do skupiny hospodyněk, manželek a matek. Byly zde i ženy, které se věnovaly duchovní činnosti v klášteře, urozené ženy s šlechtickým původem a jiné. O těchto ženách z vyšších vrstev máme více informací a znalostí, takže teorie o rodině žijící na vesnici není úplně přesná.¹⁸

Ve středověku došlo k sjednocení požadavků na uzavření manželství na základě listu Mikuláše I a arcibiskupa Hincmara. Nejdůležitějším předpokladem uzavření sňatku byl souhlas, a pak povinnost přinést věno, převzata z římského práva. Svatba musela být veřejná a po ní musel následovat pohlavní styk. K otázce souhlasu ale nevíme vlastně, či souhlas byl nutný. V klasickém římském právu se jednalo o souhlas osob odpovědných za strany vstupující do manželství.¹⁹

Důležitou roli před uzavřením manželství začal sehrávat rodokmen nevěsty. K volbě partnerek se začalo přistupovat pečlivěji. Nejvíce vyhledávané byly pak ženy z významných rodů kvůli toho, aby budoucí manželé mohli nárokovat pozice na významných úřadech.²⁰

str. 100. ISBN 978-80-7418-184-9

¹⁷ MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, Praha, Sociologické nakladatelství, 1993, str. 20, 21. ISBN 80-901424-7-8

¹⁸ HÁJKOVÁ, Milena. *Středověký člověk a jeho svět*, Praha, Vyšehrad, 1999, str. 241, 242, 243. ISBN 80-7021-274-8

¹⁹ OTIS-COUR, Leah. *Rozkoš a láska : dějiny partnerských vztahů ve středověku*, Praha, Vyšehrad, 2002, str. 96, 97. ISBN 80-7021-542-9

²⁰ Tamtéž, str.27.

Zajímavým případem uzavření některých sňatků, byla sňatková politika. Jednalo se o uzavření sňatků z důvodu nastolení míru mezi rody. Jedni z prvních, kteří využívali tyto svazky k navázání příbuzenských vazeb, byly hlavy křesťanských států. Často také docházelo k soukromým válkám po rozpadu manželství.²¹

Manželky pak měly po svatbě za úkol nabídnout manželovi své tělo, rodit děti a pracovat na zachování rodu. Období těhotenství zabíralo téměř polovinu života vdaných žen do čtyřiceti let. Z některých kronik jsou dostupné informace i o tom, že průměrné rozmezí mezi dvěma porody je kolem 21 měsíců, delší intervaly jsou pak způsobené nepřítomností manžela.²²

Křesťanství v období středověku zasahovalo do téměř všech oblastí života. Existovaly náboženské zákazy pohlavního styku mezi manžely v určitých obdobích, například v době těhotenství ženy od chvíle, kdy se začal plod hýbat nebo v době adventu. Celkově církve doporučovala spíš pohlavní zdrženlivost. Britský sociální antropolog Jack Goody dokonce tvrdil, že se církve snažila, aby se narodilo, co nejméně dětí a majetek rodin pak následně připadnul církvi. Na druhé straně církve veřejně hlásila a kázala, že se nesmí nijak zabraňovat narození dítěte. Jedinou přípustnou variantou jak omezit početí bylo kojení dítěte. Častým jevem u vyšších vrstev bylo to, že ženy dávaly své děti ke kojné na dobu až dvou let. Kojné byly většinou venkovské ženy a byl to pro ně způsob jak si vydělat peníze a oddálit další porod. Ženy z vyšších vrstev se tím snažily zajistit zachování rodu. Čtvrtina dětí však u kojné zemřela a téměř polovina dětí se nedožila ani dvaceti let.²³ „Tyto údaje nám pomohou pochopit onu křesťanskou rezignaci, do níž upadali rodiče při každé další ztrátě potomka.“²⁴ Opačný přístup měly rodiny, které dávaly děti ke kojné. Ztrátu potomka přijali, aniž by se nad tím pozastavili. Mezi rodičem a dítětem nevzniklo žádné citové pouto, protože

²¹ ŠAVLÍKOVÁ, Lucie. *Středověký člověk a jeho svět*, Praha, Vyšehrad, 1999, str. 243. ISBN 80-7021-274-8

²² Tamtéž, str. 253.

²³ Tamtéž, str. 253-255.

²⁴ Tamtéž, str. 255.

neviděli své dítě vyrůstat.²⁵

Dalším jevem, pozůstatkem z dob antiky, bylo opouštění novorozeňat. Důvody byly v tomto období ale jiné. Jednalo se o odložení zejména dětí narozených služkám nebo o děti z chudých rodin. Chudé rodiny z městského prostředí odkládaly děti často do útulků s nadějí, že se v útulku dožijí vyššího věku. Opak byl však pravdou, úmrtnost v útulcích byla ještě větší.²⁶

Dětství ve středověku končilo kolem osmi let, pak už se děti stávaly dospělými. Znamenalo to pro ně, že budou muset začít pracovat v zemědělství nebo se půjdou vyučit. Nejčastěji šly děti do učení mimo domov.²⁷

Postavení ženy ve středověké rodině tedy bylo, tak jak i v předchozích obdobích, ve stavu podřízenosti k muži. Hlavní úlohou ženy bylo rodit děti a tím zachovávat rod. Nicméně mateřství a přístup matky k dítěti se ve středověku se značně lišil od toho dnešního. Vztah matky k dítěti nebyl tak silný z důvodu vysoké úmrtnosti dětí v raném věku. Téměř třetina kojenců zemřela brzy po narození. Dalším důvodem neosobního přístupu k dětem, zejména v období vrcholného středověku, byl fakt, že dítě bylo krátce po narození předáno kojné a zůstalo u ní i několik let. Nazírání na dítě jako na plnohodnotného člena rodiny tedy začalo až v momentě, kdy prokázalo svou životaschopnost.

1.5. Postavení ženy v dobách renesance

Renesance s sebou přináší mnohé změny a převraty. Změny se odehrávaly jak na poli společenském, kulturním, tak i ekonomickém. Změnil se také pohled na svět a způsob myšlení. Objevuje se nový směr, humanismus, který vychází z antického myšlení a zaměřuje se hlavně na člověka. To je tedy hlavní rozdíl oproti středověku, kde dominovalo náboženství. Mění se středověký model

²⁵ Tamtéž, str. 255.

²⁶ ŠAVLÍKOVÁ, Lucie. *Středověký člověk a jeho svět*, Praha, Vyšehrad, 1999, str. 253. ISBN 80-7021-274-8

²⁷ MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, Praha, Sociologické nakladatelství, 1993, str. 20, 21. ISBN 80-901424-7-8

zemědělské výroby na ekonomický model, na základě vědeckých pokroků, vzniku manufaktur a rozvoje dopravy a obchodu.²⁸

Pojem rodiny zaznamenal obrat v návaznosti na výše zmíněné změny, které se udály. Rodinu už nepředstavoval jen okruh lidí vzniklých z jednoho manželského lože, ale odvozovala se od lidí, kteří společně stolovali. Takže rodina zahrnovala kromě příbuzných i pomocníky, kteří pracovali pro rodinu, jednalo se například o čeledě, učně, tovaryše a jiné.²⁹

Lidé žili více pospolu, protože se navzájem potřebovali. Kromě velkých rodin se sdružovali v různých spolcích, korporacích, bratrstvech, cechách a jiných.³⁰

Každý člen rodiny měl své postavení a stanovená práva a povinnosti. Muž, otec rodiny a hospodář, představoval hlavu rodiny a vše řídil, i výchovu dětí.³¹ Hospodářský zájem v rodině převládal a podřizovaly se mu citové a jiné potřeby členů rodiny.³²

Venkovské ženy měly klasické postavení, tak jako i v předchozích dobách. Péče o domácnost a děti byla jejich hlavní náplní. Kromě toho pak byly jasně stanovené druhy prací, které byly chápány jako mužské a ženské.³³ „*Toto rozdělení však bylo směrodatné z hlediska genderového, nikoliv nutně biologického pohlaví.*“³⁴

Kromě výše zmíněných činností, měly ženy i v dobách renesance možnost vykonávat typicky mužská povolání. Zejména se jednalo o povolání, o které muži

²⁸ NĚMEC, Václav. Úvod do novověku [online] [cit. 17. 5. 2015] Dostupné z:

<http://www.dejepis.com/ucebnice/uvod-do-novoveku/>

²⁹ HORSKÝ, Jan; SELIGOVÁ, Markéta. *Rodina našich předků*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 1997, str. 27. ISBN 80-7106-195-6

³⁰ BŮŽEK, Václav; KRÁL, Pavel. *Člověk českého raného novověku*, Praha, Argo, 2007, str. 13,14. ISBN 978-80-7203-694-3

³¹ NĚMEC, Václav. Úvod do novověku [online] [cit. 17. 5. 2015] Dostupné z:

<http://www.dejepis.com/ucebnice/uvod-do-novoveku/>

³² MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, Praha, Sociologické nakladatelství, 1993, str. 22. ISBN 80-901424-7-8

³³ ČADKOVÁ, Kateřina; LENDEROVÁ, Milena; STRÁNÍKOVÁ, Jana. *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. Století v zasetí historiografie*, Pardubice, Univerzita Pardubice, 2006, str. 137. ISBN 80-7194-920-5

³⁴ Tamtéž.

nejevili značný zájem, jako například prodávání na tržnicích předmětů spojených spíše s ženami, jako je koření a jiné potřeby do kuchyně, plátna, oděvní součástky, například rukávce nebo punčochy.³⁵ Teoreticky ještě převažoval patriarchy, ale začínalo se vše pomalu měnit.

1.6. Jak se změnilo postavení žen od Velké francouzské revoluce

V tomto období nastal přerod společnosti od feudální ke kapitalistické. Tento přerod s sebou přinesl opět i podstatné změny v rodině, výchově dětí a také změny v postavení ženy ve společnosti.

Měšťanské obyvatelstvo, které se nově začalo nazývat buržoazie, se dostalo k ekonomické moci a začalo usilovat i o politickou sílu a občanskou rovnost. Kromě občanské rovnosti se začíná mluvit i o rovnosti mužů a žen. Vznik ženské emancipace má své místo ve Francii a Anglii vydáním spisku Práva ženy a občanky Olympii de Bourges v Paříži v roce 1791. V dokumentu se klade za cíl prosazení právní rovnosti muže a ženy a mj. i právo na svobodnou volbu budoucího manžela. Tyto snahy již probíhaly od 12. století, o nichž svědčí trobadorská poezie oslavující lásku a citový vztah muže k ženě.³⁶ Projevy ženské emancipace byly vidět i v průběhu Velké francouzské revoluce, například vytvořením ženských legií, nehledě na to, že byly pak Konventem rozpuštěny. Dalším neméně důležitým projevem byl například vznik prvního ženského politického klubu.³⁷

Myšlenkovou epochou, která doprovázela Velkou francouzskou revoluci, bylo osvícenství. Osvícenství kladlo důraz především na vzdělání a vědecké bádání. Dále toto hnutí zdůrazňovalo svobodu člověka, zejména pak svobodu v myšlení, jednání i projevu.

Významným představitelem osvícenství byl pak francouzský myslitel Jean

³⁵ JANÁČEK, J. *Ženy české renesance*, Praha, Československý spisovatel, 1987

³⁶ MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, Praha, Sociologické nakladatelství, 1993, str. 22. ISBN 80-901424-7-8

³⁷ Tamtéž.

Jack Rousseau. Ve svém díle „Emil, čili o vychování“ se věnoval teorii výchovy. Kládl důraz na právo dítěte na dětský život a jako jeden z prvních zdůrazňoval důležitost období dětství v životě. Tvrdil, že výchova, zážitky a vzpomínky z dětství jsou událostmi, které podstatně ovlivní celý budoucí život dítěte. Zdůrazňoval i důležitou roli vychovatele. Spatřoval v jeho činnosti vznešené poslání. Jako podmínku správné výchovy pak stanovil vzdělanost osoby vychovatele. Tvrdil, že mateřská péče se nedá nahradit a dítě má být kojeno matkou. Pokud kojení matkou není možné, tak je třeba najít jinou ženu, která bude kojit. To však má za následek, že dítě si vytvoří bližší vztah ke kojné, než k vlastní matce. Nicméně blíže se k ženám nevyjadřoval, věnoval se spíše mužské výchově. Ženu pak považoval za podřízenou muži a byl proti emancipaci žen. Často mu bylo vytýkáno, že hlásá rovnost lidí, ale ženy a muže nikoliv.³⁸

1.7. Postavení žen v 19. století

19. století znamenalo další zlom v postavení žen i rodiny. Společenský vývoj v 19. století se zrychlil, docházelo k migraci obyvatelstva do měst. Zemědělství přestalo sehrávat nejdůležitější roli. Lidé začali pracovat v továrnách.³⁹ Podstatným faktem je to, že v továrnách začaly pracovat i ženy. Domácí práce pro ženy byly pak přítěží a neměly žádnou hodnotu na trhu práce. Postavení muže, které dlouhá staletí bylo neměnné, se najednou otřásl v základech. Již nebyl muž jediným živitelem rodiny. Ženy se staly téměř rovnocenným partnerem pro muže. Účastnily se veřejného, politického života, vydělávaly peníze, prezentovaly své názory. Rovnost se však zcela neprosadila v pracovních pozicích, na ženy se hledělo jako na slabší a měly horší postavení.⁴⁰ To bylo důvodem, proč se ženy začaly bouřit a začaly požadovat rovnost mužů a

³⁸ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o vychování*. Přerov, Bayer, 1907.

³⁹ PAVLÍK, Zdeněk. Role žen v populačním vývoji. In: TOMEŠ, Josef, *Ženy v spektru civilizací*, Praha, Sociologické nakladatelství (SLON), 2009, str. 33. ISBN 978-80-7419-009-4

⁴⁰ MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, Praha, Sociologické nakladatelství, 1993, str. 22, 23. ISBN 80-901424-7-8

žen. V souvislosti s tím se začalo rozvíjet emancipační hnutí. Podporu emancipaci vyjádřil i anglický filosof John Stuart Mill. Překlad jeho díla „Poddanství žen“ zaujal mnoho českých filozofů i národohospodářů a přispěl k zlepšení postavení žen ve společnosti.

S ekonomickým rozvojem dochází i ke zvýšení životního standardu obyvatelstva. Zdokonalila se zdravotní péče, hygienické normy v důsledku čehož se snížila úmrtnost. Tento jev se nazývá demografickou revolucí. V předchozích obdobích, hlavně na vesnicích byla porodnost i úmrtnost vysoká, teď se situace obrátila a již se nerodí tolik dětí, ale zato se většina dožívá vysokého věku. Kdysi připadalo na jednu ženu 7 a více dětí, nyní má žena v průměru méně než 2,5.⁴¹

Zavedení povinné školní docházky pak znamenalo částečné oslabení vazby mezi matkou a dítětem, protože děti trávily větší část dne ve škole.⁴² Tento přenos některých funkcí, například socializační, z rodiny na školské instituce byl pozitivní pro vývoj dítěte. „*Ale žádná instituce nemohla nahradit úlohu matky a rodiny v nejranějším věku.*“ Tvrzení, že je lepší ústavní výchova než nefungující rodina se začalo vyvracet. Děti, které žily od narození v dětských domovech, trpěly často deprivacním syndromem.⁴³

1.8. Model současné rodiny

Všechny předchozí stádia vyústily až k nynější postmoderní společnosti a postmodernímu modelu rodiny, který nahradil ten tradiční, který trval několik století. Sociologické studie tvrdí, že rodina podle tradičního modelu je stabilizujícím prvkem sociálního systému a jistým způsobem zabezpečuje

⁴¹ PAVLÍK, Zdeněk. Role žen v populačním vývoji. In: TOMEŠ, Josef, *Ženy v spektru civilizací*, Praha, Sociologické nakladatelství (SLON), 2009, str. 33, 34. ISBN 978-80-7419-009-4

⁴² MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, Praha, Sociologické nakladatelství, 1993, str. 23. ISBN 80-901424-7-8

⁴³ HRUŠÁKOVÁ, Milena; KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *České rodinné právo*, Brno, Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk, 2001, str. 10. ISBN 80-210-2706-1 a 80-7239-104-6

společnost před chaosem a zhroutilím.⁴⁴ Nyní nastalo období podstatných změn v pojetí rodiny. Tyto změny začaly pozvolna a nejvíce se projevíly na začátku druhé poloviny 20. století.⁴⁵

Následující vývoj k moderní společnosti ovlivnilo především to, jak se změnilo postavení ženy ve společnosti i rodině. Zejména pak zrovnoprávnění mužů i žen. Dále pak byla rozhodující skutečnost, že žena začala pracovat mimo domov, že si mohla svobodně zvolit partnera a také, že socializačně-výchovnou funkci rodiny částečně přebrala škola a podobné instituce.

Velký převrat pak způsobil vynález hormonální antikoncepce, který se v Evropě objevil v 70. letech 20. století. Najednou měly páry možnost plánovat rodičovství a na základě toho začala klesat porodnost. Lidé si mohli zvolit, kolik chtějí mít děti a tak si začali i více uvědomovat ekonomické aspekty spojené s rodičovstvím, například finanční a časovou náročnost vychovávání dětí a jiné negativa a omezení. Do popředí se tak dostaly individuální zájmy nad zájmy rodiny.

Individuální zájmy si lidé také prosazovali ve výběru partnera. Doby, kdy rodiče volili budoucí manželky s ohledem na společenský status rodiny, je pryč. A s tím částečně vymizela i odpovědnost. Manželé tak nic nenutí, aby spolu zůstali napořád. Neomezuje je rodinný status, ani křesťanský vzor rodiny. Manželství se najednou stalo pouze občanskou smlouvou, a tak začal stoupat počet rozvodů a opakovaných manželství.⁴⁶

Dalším nově vzniklým jevem ve společnosti jsou nesezdaná soužití. Nejedná se již o jakýsi přechodný stav před vznikem manželství, nýbrž o alternativu manželského svazku. Charakter obou těchto svazků se liší. Manželství zahrnuje společné investice, jak finanční, tak i do vztahu a dětí. Manželé zastávají tradiční hodnoty a role v domácnosti. Zatímco nesezdaná soužití jsou neformální svazky, kde je důležitější momentální přínos pro partnera než stabilita, jistota do

⁴⁴ MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*, Praha, Sociologické nakladatelství, 2008, str. 14, 15. ISBN 978-80 86429-87-8

⁴⁵ Tamtéž, str. 22-25.

⁴⁶ Tamtéž, str. 21,22.

budoucná, založení rodiny a jiné.⁴⁷

„Existuje názor, že nesezdaná soužití, jak už jsem uvedla v předchozím odstavci, jsou sice méně stabilní, ale na druhou stranu jsou partneři bez legálního sňatku spokojenější.“⁴⁸ „Proto některé vyspělé státy upravují legislativu tak, aby chránila zájem dětí narozených nesezdaným partnerům.“⁴⁹

Následujícím fenoménem dnešní doby, který bych chtěla popsat, je bydlení mladých lidí s rodiči. Mladí lidé nejenže odkládají založení vlastní domácnosti, ale často dochází i k situacím, kdy mladí lidé nějakou dobu bydlí sami, nicméně po rozchodu s partnerem nebo zhoršení ekonomického zajištění, se vrací zpět k rodičům.⁵⁰ Jedním z důvodů, že se mladí lidé nechtějí odpoutat od rodičů je ekonomická krize, nejistota na trhu práce a špatně nastavené podmínky pro mladé, kteří začínají budovat kariéru. Odkládáním odchodu z domova tak mladí lidé odkládají nejen svou dospělost a odpovědnost za svůj život, ale také i vznik vlastní rodiny.

Závažným společenským problémem dnešní doby je také neplodnost. Ta je způsobena různými příčinami, genetickými, imunologickými či jinými. Podstatným faktorem, který může ovlivnit neplodnost je skutečnost, že ženy v souvislosti s možností plánovaného rodičovství odkládají početí. Je vědecky podloženo, že pravděpodobnost otěhotnění se snižuje s věkem. Ve věku 35 let je šance otěhotnění poloviční oproti mladším ženám.⁵¹ Dalšími faktory snižujícími neplodnost jsou pak faktory ekologické, zejména znečištění životního prostředí nebo životní styl.⁵²

⁴⁷ HAMPLOVÁ, Dana; PIKÁLKOVÁ, Simona. *Současná česká společnost*, Praha, Sociologický ústav AV ČR, 2002, str. 127, 128. ISBN 80-7330-009-5

⁴⁸ MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, Praha, Sociologické nakladatelství, 1993, str. 24. ISBN 80-901424-7-8

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ HAŠKOVÁ, Hana; VOHLÍDALOVÁ, Marta; MAŘÍKOVÁ, Hana; DUDOVÁ, Radka; UHDE, Zuzana; KŘÍŽKOVÁ, Alena; FORMÁNKOVÁ, Lenka. *Vlastní cestou? Životní dráhy v pozdně moderní společnosti*, Praha, Sociologické nakladatelství (SLON) v koedici se Sociologickým ústavem AV ČR, v. v. i., 2014, str. 339. ISBN 978-80-7419-178-7 a 978-80-7330-258-0

⁵¹ Typy a příčiny neplodnosti. [online]. 2014. [cit. 25. 6. 2015]. Dostupné z:

<http://www.neplodnost.org/typy-priciny-neplodnosti.html>

⁵² Tamtéž.

Na tento problém pak reaguje medicína. Od 80. let minulého století existuje možnost léčení neplodnosti pomocí asistované reprodukce. V současnosti je v České republice kolem 5000 dětí narozených pomocí asistované reprodukce. Věda však došla tak daleko, že umožňuje i jiné formy asistované reprodukce, například metodu náhradního mateřství. Jedná se o jednu z možností jak pomoci k rodičovství neplodnému páru a zároveň umožnit, aby dítě mělo genetickou informaci rodičů. Této metodě a problematice s ní spojené budu věnovat pozornost v následujících kapitolách

2. NÁHRADNÍ MATEŘSTVÍ ANEB RODIČOVSTVÍ VE TŘECH

V této kapitole se chci zaměřit na pojem náhradního mateřství. Nejedná se o neznámý pojem ani pouze o fenomén dnešní doby. Institut náhradního mateřství je poměrně starý. Ve svých počátcích se však od dnešního pojetí v některých pojmových znacích odlišoval. O náhradním mateřství, jak jej chápeme dnes, se začalo mluvit až v souvislosti s právníkem Noelem Keanem, který prosadil v některých státech USA přijetí zákona, který umožňoval tento způsob reprodukce.⁵³

Názory na tento kontroverzní institut se značně rozcházejí a právní úprava surogačního mateřství je v různých zemích odlišná.

S pojmem náhradní mateřství pak přichází potřeba rozlišit obecné pojetí matky od matky právní, biologické genetické a sociální. Touto problematikou se budu rovněž zabývat v této kapitole. V návaznosti na rozlišení více významů pojmu matka, se pak budu věnovat i otázce, zda je ještě aktuální starořímská zásada, která tvrdí, že matka je vždy jistá.

2.1. Pojem náhradní mateřství

Náhradní neboli surogační mateřství v obecné rovině představuje situaci, kdy žena otěhotní, ať už přirozenou cestou či nikoliv, následně dítě porodí a pak ho předá jinému páru, ve většině případu se pak jedná o neplodný pár.⁵⁴

V dnešní době rozlišujeme několik typů náhradního mateřství. V první řadě se jedná o rozlišení na základě toho, zda se jedná o částečné či úplné nahrazení. U částečného náhradního mateřství náhradní matka poskytne dělohu i vajíčka a spermie se použijí od partnera neplodné ženy. Pak může dojít k oplodnění jak

⁵³ KALVACH, Mariana. Zamyšlení nad problematikou náhradního mateřství. *Zdravotnictví a právo*. 2009, roč. 7-8

⁵⁴ Náhradní mateřství: zdravotnictví, etické, morální a právní aspekty. *Zdravotnictví a medicína* [online]. 2009, č. 41. [cit. 24. 5. 2015]. Dostupné z: <http://zdravi.e15.cz/clanek/mlada-fronta-zdravotnicke-noviny-zdn/nahradni-materstvi-zdravotni-eticke-moralni-a-pravni-aspekty-447275>

přirozenou cestou, bez lékařské asistence, tak i pomocí asistované reprodukce.⁵⁵

Jiná situace je v případě, kdy matka nemá funkční dělohu, ale vaječníky fungují fyziologicky. V takovém případě lze odebrat vajíčko matky, oplodnit spermií otce a přenést oplozené vajíčko do dělohy náhradní matky, která již podstoupila hormonální léčbu jako přípravu k těhotenství. V tomto případě se jedná o úplnou formu náhradní mateřství.⁵⁶

Další dělení je na základě finanční kompenzace. Jednou z možností je altruistické náhradní mateřství, kdy matka hostitelka nepodstupuje tento zákrok ziskově, nechá si proplatit pouze nutné náklady, které měla v souvislosti s těhotenstvím. Tento příklad se týká většinou náhradních matek, které mají blízký či příbuzenský vztah ke genetické matce.⁵⁷

Opačná situace je, kdy primárním zájmem není pomoc neplodnému páru, nýbrž zisk z této činnosti. V takovém případě se jedná o komerční formu náhradního mateřství. Ta může představovat riziko v podobě obchodování s dětmi. Odpůrci náhradního mateřství pak poukazují i na problematiku přístupu k ženám, který lze považovat za nehumánní. Kritizují pak především přístup k ženám jako k pronajímatelkám děloh.

2.2. Historie surogačního mateřství

Institut náhradního mateřství, jak jsem uvedla již v úvodu této kapitoly, je poměrně starý. První zmínka se objevuje již v Bibli ve Starém zákoně. Sára, manželka Abraháma, byla neplodná a jednoho dne řekla Abrahámovi, aby vešel k její otrokyni Hagar. Doufala, že bude mít dítě skrze ni.⁵⁸ Rozdíl oproti dnešnímu pojetí náhradního mateřství je v tom, že v biblickém příběhu figurovaly dvě

⁵⁵ DOSTÁL, Jiří; *Etické a právní aspekty asistované reprodukce*, Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, str. 84. ISBN 978-80-244-1700-4

⁵⁶ DOSTÁL, Jiří; *Etické a právní aspekty asistované reprodukce*, Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, str. 84. ISBN 978-80-244-1700-4

⁵⁷ VÁCHA, Marek. *Místo, na němž stojíš, je posvátná země*. Brno, Cesta, 2008. ISBN 978-80-7295-104-8

⁵⁸ *Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad*. Praha, Česká biblická společnost, 1985

osoby, zatímco dnes se podílí na surogačním mateřství tři. Dalším rozdílem je fakt, že k oplodnění došlo pohlavním stykem a dnes se oplodnění uskutečňuje pomocí asistované reprodukce.⁵⁹

Stejným způsobem se realizovalo náhradní mateřství i ve středověku. Docházelo k němu především ve vyšších vrstvách a důvodem bylo zachování rodu.⁶⁰ Neplodnost byla pak ve středověku nejčastějším důvodem rozvodu.

Ještě i v některých zemích v Evropě v průběhu 20. století byl praktikován obyčej, kdy neplodná manželka přivedla svému muži další ženu, aby mu rodila děti. Neplodná žena pak buď setrvala vedle ženy plnící reprodukční funkci, nebo odešla.⁶¹

Průlomovým rokem byl až rok 1978, kdy se ve Velké Británii po dlouholetém úsilí narodilo první dítě po mimotělním oplodnění, Luisa Brownová.⁶² Ženě bylo odebráno vajíčko, které pak po oplodnění a kultivaci lékaři vrátili zpět do dělohy.⁶³ Tento čin už byl již předstupněm náhradního mateřství v pravém slova smyslu.

Průkopníkem asistované reprodukce u nás byl gynekolog a porodník Prof. MUDr. Ladislav Pilka, Drsc. Ten se v roce 1982 zasloužil o narození prvního dítěte pomocí asistované reprodukce ve střední Evropě. Byly to pouhé čtyři roky poté, co přišlo na svět vůbec první dítě díky umělému oplodnění. V roce 1990 existovala tři centra asistované reprodukce, dnes jich je již přes čtyřicet.⁶⁴

Za otce myšlenky náhradního mateřství je pak považován právník, Noel Keane. Nicméně jeho myšlenka se stala uskutečnitelná až po tom, co Noel Keane začal spolupracovat s lékařem z Michiganu, Rinholdem Warrenem. I přes prvotní kritiku ze strany politiků i tisku se jim nakonec povedlo prosadit přijetí zákona

⁵⁹ SMOLÍKOVÁ, Kateřina. Institut matky hostitelky. Zdravotnictví a právo. 2009, roč. 11

⁶⁰ STARÁ, Ivana. Právní a etická otázka pronájmu dělohy. Právo a rodina. 2010, roč. 4

⁶¹ HADERKA, Jiří. Surogační mateřství. Právní obzor. 1986, roč. 10, str. 925

⁶² ŘEŽÁBEK, Karel. *Léčba neplodnosti*. Praha, Grada Publishing, a.s., 2008, str. 53. ISBN 978-80-247-21033

⁶³ KODRIKOVÁ, Zuzana. Matka vždycky jistá? Právo a rodina. 2006, roč. 10

⁶⁴ WIESNEROVÁ, Eva. Zmínky o neplodnosti jsou již v Bibli. Věda.muni.cz [online]. 2013. [cit. 26.6. 2015]. Dostupné z: http://www.veda.muni.cz/veda-a-vyzkum/3735-zminky-o-neplodnosti-jsou-uz-v-bibli#.VY1Ti_mqqko

umožňujícího metody surogačního mateřství v některých státech USA.⁶⁵

První dítě pak odnošené náhradní matkou v České republice se narodilo v roce 1993 na klinice ve Zlíně. Biologická matka nemohla mít děti, protože jí ze zdravotních důvodů byla odebrána děloha.⁶⁶

2.3. Více významů pojmu matka

Institut náhradního mateřství s sebou přináší nutnost rozlišení více významů pojmu matka. Důvodem je účast více žen na procesu zrození potomka.

Jako první můžeme definovat „*matku genetickou*“, která poskytuje své zárodečné buňky a je dárkyní genetické látky. Tato matka však nemusí být shodná s „*matkou biologickou*“, za kterou je považována matka, která dítě porodí.

S pojmem biologické matky tedy splývá pojem „*náhradní* neboli *surogační matky*“. Někdy bývá nazývaná i jako „*matka hostitelka*“ či „*gestační matka*“. Ta však není matkou z genetického hlediska. Náhradní matka pouze dítě odnese a porodí. Dalším důležitým faktem je, že náhradní matka, dítě sice porodí, ale následně se o něj nestará a neplní výchovnou funkci. To znamená, že náhradní matka není „*matkou sociální*“.

Výše zmíněným skutečností neodpovídá právní pojetí matky. Z právního hlediska je matkou dítěte žena, která dítě porodila.⁶⁷ Z hlediska práva je tedy matkou matka náhradní. Do této role ji staví pozice rodičky. Jak uvádí JUDr. Jindřich Skácel porod je zatím jedinou relevantní skutečností určující matku dítěte.⁶⁸ Nicméně je nutné zmínit, že náhradní matka ve většině případů nemá zájem o to, aby byla považována za matku dle práva a byla zapsaná

⁶⁵ KALVACH, Mariana. Zamyšlení nad problematikou náhradního mateřství. Zdravotnictví a právo. 2009, roč. 7-8

⁶⁶ VÁCHA, Marek. Náhradní matka-mašina na kyslík, nebo pomoc zoufalým rodičům? [online]. [cit. 12. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/282189-nahradni-matka-masina-na-kyslik-nebo-pomoc-zoufalym-rodicum/>

⁶⁷ Zákon č.89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 12. 6. 2015].

⁶⁸ SKÁCEL, Jindřich. Est mater semper certa? Bulletin advokacie [online]. 2011, roč. 6, str. 26-32. ISSN 1210-6348. [cit. 12. 6. 2015]. Dostupné z: http://www.cak.cz/assets/ba_06_2011_web.pdf

v matrice jako matka dítěte.⁶⁹

V souvislosti s náhradním mateřstvím se tedy vyskytl terminologický problém. Náhradní mateřství rozlišuje více významů pojmu matky a na tuto skutečnost by mělo reagovat právo. Nicméně ani s rekodifikací soukromého práva, nenastaly žádné změny v této oblasti.

2.4. Est mater semper certa?

„*Mater semper certa est, pater semper incertus est*“ je latinské přísloví, které v překladu znamená, že matka je vždy jistá a otec nejistý. Jedná se o starořímskou zásadu, která dlouhou dobu byla stále aktuální a uplatnila se i v našem právním systému. Tato koncepce rodičovství zůstala zachována i v Novém občanském zákoníku, který nabyl účinností 1. ledna 2014. Tento princip však zčásti nabourává a zpochybňuje právě institut náhradního mateřství.⁷⁰

Dnes je tento starořímský postulát zpochybněn s ohledem na současný vývoj vědy v oblasti genetiky. Důvodem je to, že se na početí a narození dítěte mohou podílet dvě ženy a již nelze říci, že matka je vždy jistá. Tato situace je nezvyklá a značně se liší od klasického mateřství, kdy nebyl problém v určení toho, kdo je matkou dítěte, tedy nebyl důvod právně upravovat situaci, protože byla nesporná.⁷¹

Participací dvou žen na mateřství odpadává jediný stálý bod, od kterého se odvozuje původ dítěte. Nicméně v dnešní době není problém sekundárně zjistit původ dítěte genetickými testy. A navíc je tento způsob přiřazení dítěte k matce jistější, než postulát, že matkou je žena, která dítě porodí.⁷²

⁶⁹ Tamtéž.

⁷⁰ GROCHOVÁ, Martina; Mater semper certa est? [online] [cit. 24.5. 2015] Dostupné z: <http://www.centrumlidskaprava.cz/mater-semper-certa-est>

⁷¹ SKÁCEL, Jindřich. Est mater semper certa? Bulletin advokacie [online]. 2011, roč. 6, str. 26-32. ISSN 1210-6348. [cit. 12. 6. 2015]. Dostupné z: http://www.cak.cz/assets/ba_06_2011_web.pdf

⁷² Tamtéž.

3. PRÁVNÍ ÚPRAVA NÁHRADNÍHO MATEŘSTVÍ

V této kapitole se budu věnovat právní úpravě náhradního mateřství. Konkrétně pak tím, jak se právní úprava vypořádala s tímto institutem. Nejprve zmíním, jak byl institut surogačního mateřství upraven v Zákoně o rodině a jak se úprava náhradního mateřství změnila s přijetím nového občanského zákoníku. Následně budu řešit obecnější otázku právní úpravy osvojení dítěte v českém rodinném právu. V této kapitole pak pro srovnání představím i právní úpravu tohoto institutu ve vybraných zemích. Zaměřím se také na surogační smlouvu jako takovou. Pak se budu věnovat problematice sociálního zabezpečení a náhradního mateřství a na závěr uvedu trestné činy související se surogačním mateřstvím.

3.1. Matku dělá porod, ne smlouva

S rostoucím zájmem o asistovanou reprodukci, bylo nutné právně ošetřit vztahy týkající se mateřství a umělého oplodnění. V letech 1982-1988 proběhla různá jednání na toto téma a snažily se vyřešit tuto problematiku. Na mezinárodní úrovni byla otázka umělého oplodnění a mateřství vzniklého umělým oplodněním projednávána v belgickém Gentu.⁷³

„V našem právním řádu byla tato otázka vyřešena tzv. velkou novelou zákona o rodině, provedenou zákonem č. 91/1998 Sb. S účinností od 1. srpna 1998, kdy vložním §50a zákona o rodině začala platit zákonná zásada, že matkou je žena, která dítě porodila.“⁷⁴

Z důvodu častějšího využívání náhradních matek se začalo mluvit o zakotvení i tohoto institutu do právního řádu. V roce 2009 proběhly v České republice diskuse představitelů lékařské a právnické obce. Většina se shodla na tom, že pro společnost je lepší, když je konkrétní institut upravený a jsou stanoveny mantinely, než využívání těchto možností bez jakékoliv kontroly. Dále

⁷³ STARÁ, Ivana. Právní a etická otázka pronájmu dělohy. Právo a rodina. 2010, roč. 4

⁷⁴ STARÁ, Ivana. Právní a etická otázka pronájmu dělohy. Právo a rodina. 2010, roč. 4

se pak shodli na níže zmíněných závěrech:

- Náhradní mateřství by mělo být připuštěno pouze ze zdravotních důvodů.
- Náhradní mateřství nesmí být komerční.
- Náhradní mateřství by nemělo být připuštěno mezi příbuznými.
- Předání dítěte není vymahatelné.⁷⁵

Doplňující pravidla byly převzaty z úpravy surogačního mateřství ve Velké Británii.⁷⁶

V letech 2008 a 2009, kdy probíhal legislativní proces v rámci velké novely soukromého práva, nepadlo ani slovo o úpravě náhradního mateřství, ačkoliv v této době probíhaly již debaty mezi zastupiteli lékařské a právnické obce k této problematice. Institut náhradního mateřství tedy nebyl pojat ani do návrhu novely, nicméně v konečné verzi se objevila zmínka o náhradním mateřství v souvislosti s osvojením.⁷⁷

Definice matky v novém občanském zákoníku zůstala v nezměněné podobě, tak jak byla i v předchozí úpravě. V důvodové zprávě je argumentace opřena o evropskou Úmluvu o právním postavení dětí narozených mimo manželství, ve které je v článku 2 stanoveno, že určení matky dítěte narozeného mimo manželství bude záviset výhradně na skutečnosti porodu. Ačkoliv autoři nového občanského zákoníku věděli, že věcná příslušnost výše zmíněné úmluvy je jiná, nebrali na to ohled. Dalším argumentem v důvodové zprávě je ten, že

⁷⁵ ŠÍNOVÁ, Renáta; ŠMÍD, Ondřej; JURÁŠ, Marek. *Aktuální problémy rodinněprávní regulace: Rodičovství, výchova a výživa nezletilého*. Praha, Nakladatelství Leges, s.r.o., 2008, str. 119-122. ISBN 978-80-87576-74-8

⁷⁶ ŠÍNOVÁ, Renáta; ŠMÍD, Ondřej; JURÁŠ, Marek. *Aktuální problémy rodinněprávní regulace: Rodičovství, výchova a výživa nezletilého*. Praha, Nakladatelství Leges, s.r.o., 2008, str. 119-122. ISBN 978-80-87576-74-8

⁷⁷ ŠÍNOVÁ, Renáta; ŠMÍD, Ondřej; JURÁŠ, Marek. *Aktuální problémy rodinněprávní regulace: Rodičovství, výchova a výživa nezletilého*. Praha, Nakladatelství Leges, s.r.o., 2008, str. 119-122. ISBN 978-80-87576-74-8

v případě sporu o dítě, by nebylo možné vyhovět žalobě ženy, která byla dárkyní genetické látky, proti ženě, která dítě porodila.⁷⁸

Změnou, kterou přinesl nový občanský zákoník, je pouze § 804 zákona č. 89/2012 Sb., který říká, že: *“Osvojení je vyloučeno mezi osobami spolu příbuznými v přímé linii a mezi sourozenci. To neplatí v případě náhradního mateřství.”*⁷⁹ V důvodové zprávě se píše, že nehledě na to, že fyziologické předpoklady pro výkon asistované reprodukce upravuje zákon č.20/1996 Sb., o péči o zdraví lidu, i občanský zákoník musí zohlednit lékařské pokroky v souvislosti s možností vnést do dělohy jedné ženy, oplodněné vajíčko jiné ženy. Další fází v institutu náhradního mateřství, která následuje po oplodnění, donošení dítěte a porodu, je fáze, kdy je třeba upravit vztahy mezi dítětem a biologickou matkou. Jedinou možností, jak tyto vztahy upravit, je cestou osvojení. Nejčastějšími náhradními matkami jsou pak ženy, které jsou příbuzné biologických matek, a proto musí být tento typ osvojení výjimkou.⁸⁰

3.2. Osvojení dítěte

Osvojení představuje druhou fází procesu náhradního mateřství a je nutnou podmínkou plnohodnotného uskutečnění tohoto procesu. Kdyby k němu nedošlo, tak by nastal pouze nesoulad mezi matkou v právním a sociálním smyslu a genetickou matkou. Může nastat situace, že objednatelský pár zemře nebo si to rozmyslí a k osvojení nedojde. A skutečnost, že objednatelský pár uzavřel smlouvu s matkou hostitelkou, nijak nemění situaci, protože, smlouva je neplatná a nevynutitelná. Konkrétnější informace o surogační smlouvě pak uvedu na konci této kapitoly.

⁷⁸ Důvodová zpráva k NOZ, str. 193. Dostupné z:

<http://obcanskyzakonik.justice.cz/fileadmin/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>

⁷⁹ Zákon č.89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 13. 6. 2015].

⁸⁰ Důvodová zpráva k NOZ, str. 199. Dostupné z:

<http://obcanskyzakonik.justice.cz/fileadmin/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>

Institut osvojení je definován v § 794 zákona č. 89/2012 Sb. „*Osvojením se rozumí přijetí cizí osoby za vlastní. Předpokladem osvojení je takový vztah mezi osvojitelem a osvojencem, jaký je mezi rodičem a dítětem, nebo že tu jsou alespoň základy takového vztahu. Osvojení nezletilého musí být v souladu s jeho zájmy.*“⁸¹

Úprava v novém občanském, se oproti předchozí úpravě liší tím, že osvojení již nepředstavuje formu náhradní rodinné péče, nýbrž modifikovanou formu rodičovství. Tak jak je zmíněno v úvodním ustanovení, jedná se o statusovou změnu přijetí cizí osoby za vlastní za účelem vzniku nové rodiny pro dítě.⁸²

Předpokladem pro osvojení je zletilost a svéprávnost žadatele. Dalším předpokladem je skutečnost, že se žadatel zaručuje svými osobními vlastnostmi, způsobem života a také důvody a pohnutkami, které jej vedou k osvojení. Na základě těchto faktorů bude posuzován, zda bude dobrým rodičem pro nezletilé dítě.⁸³ Na mysl mi tedy přichází otázka, zda důvody náhradního mateřství jsou vždy v zájmu dítěte? Na první pohled zřejmě ano, genetičtí rodiče chtějí být i rodiči dle práva. Ale co je primárně vedlo k tomu, aby podstoupili asistovanou reprodukci, aby si sehnali jinou ženu, která bude ochotná odnést jejich dítě? Jedná se o poměrně zdlouhavý proces, který zasahuje do práv všech zúčastněných a ovlivní je v rovině psychologické, sociální a také i po zdravotní stránce. Dle mého názoru v těchto případech převažuje zájem rodičů, kteří touží po dítěti, nicméně nehledí na zájmy dítěte a ostatních zúčastněných. I v důvodové zprávě k občanskému zákoníku je uvedeno, že by pracovníci sociálně-právní ochrany dětí měli z okruhu možných osvojitelů vyloučit osoby motivované snahou řešit své vlastní problémy.⁸⁴

⁸¹ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 19. 6. 2015].

⁸² Důvodová zpráva k NOZ, str. 196. Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/fileadmin/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>

⁸³ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 19. 6. 2015].

⁸⁴ Důvodová zpráva k NOZ, str. 196. Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/fileadmin/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>

Pro důkladnější a objektivnější zhodnocení problému je nutné věnovat pozornost i právní úpravě v jiných zemích.

3.3. Právní úprava náhradního mateřství ve vybraných zemích

Různé státy přistupují k tomuto tématu odlišně. V některých je náhradní mateřství nelegální, například v Německu, Rakousku, Švédsku, Dánsku, Francii, Polsku a jiných. V některých je legální jen za určitých podmínek, těmi může být například podmínka zcela nekomerční formy náhradního mateřství. A v některých zemích je legální a legální je dokonce i finanční odměna pro matku hostitelku, a tak se z tohoto institutu stává komerční záležitost, taková situace je například na Ukrajině či v některých státech USA.

3.3.1. Německá úprava náhradního mateřství

Prvním státem, kterému se budu věnovat, je Německo. Právní úprava náhradního mateřství tam je jedna z nejpřísnějších, ale ne pouze z důvodu, že je tento institut nelegální, nýbrž z důvodu sankcí, které pak nastoupí. V roce 1990 byl přijat Zákon na ochranu embryí, jehož hlavním cílem bylo zabránit zneužití technik asistované reprodukce a omezit manipulaci s embryi kvůli obavám, že se budou opakovat výzkumy na embryích usilující o vytvoření dokonalejší rasy, tak jak tomu bylo v nacistickém Německu. Od jiných úprav se pak odlišuje strukturou. Zákon stanoví pouze taxativní výčet povolených činností, ostatní jsou pak pod hrozbou trestněprávních sankcí přísně zakázané. Sankcemi nejsou pouze peněžní tresty, ale například i trest odnětí svobody až na dobu tří let.⁸⁵

V Německu je každý šestý pár neplodný. A tak Němci často hledají způsoby jak mít dítě. Mají pouze dvě možnosti, buď dítě adoptovat, nebo využít

⁸⁵ ONDERKOVÁ, Lucia. Náhradné materstvo v Nemecku [online]. 2011. Dostupné z: <http://www.pravo-medicina.sk/aktuality/457/nahradne-materstvo-v-nemecku>

služeb náhradních matek v zahraničí. Pak ale nastává problém s určením státní příslušnosti. Například indické úřady považují děti narozené náhradním matkám za německé občany a tuto skutečnost uvádějí i do rodného listu. Na druhé straně německé úřady odmítají vydat takto narozeným dětem německé cestovní doklady.⁸⁶

3.3.2. Právní úprava surogačního mateřství ve Velké Británii

Další stát, kterému bych se chtěla ve stručnosti věnovat, je Velká Británie. Právní úprava náhradního mateřství ve Velké Británii byla pro Českou republiku vzorem, když se o tomto tématu jednalo v Gentu. Velká Británie je jedním ze států, kde je surogační mateřství legalizováno. Britští zákonodárci tedy reagovali na aktuální potřeby společnosti a snažili se tuto problematiku co nejšetrněji a nejúčinněji upravit. Omezením, které zohledňuje etické hledisko, je pouze nekomerční způsob provedení.

Právní úprava umožňuje sepsání surogační smlouvy mezi objednatelským párem a náhradní matkou, nicméně náhradní matka nemůže být na základě této smlouvy nucena k předání dítěte po porodu. Matkou dítěte z právního hlediska, je tak jako v České republice, žena, která dítě porodila. K faktickému předání dítěte objednatelskému páru, může dojít kdykoliv. Právní předání je pak omezeno rozhodnutím soudu na základě následujících podmínek. Objednatelé musí být manželé se státním občanstvím Velké Británie a musí s dítětem žít na území Velké Británie. Matka, která dítě porodila, musí dát souhlas k osvojení po skončení šestinedělí a pokud je vdaná, tak musí dát souhlas i její manžel. Další podmínkou je, že v době zahájení řízení o osvojení, musí dítě žít s objednateli. Britská úprava je koncipována tak, aby institut náhradního mateřství, co nejméně narušil práva zúčastněných osob. Z toho důvodů je stanovena poučovací povinnost, jak po právní stránce, tak i o faktickém průběhu procesu. Zejména jsou

⁸⁶ ONDERKOVÁ, Lucia. Náhradné materstvo v Nemecku [online]. 2011. Dostupné z: <http://www.pravo-medicina.sk/aktuality/457/nahradne-materstvo-v-nemecku>

pak účastníci informování o negativních aspektech tohoto procesu. Například jsou informování o skutečnosti, že se mohou zhoršit vztahy mezi účastníky.⁸⁷

3.3.3. Země, kde je náhradní mateřství komerční záležitostí

Země, ve kterých náhradní mateřství představuje čistě komerční záležitost je především Ukrajina a Indie. Pak také některé státy v USA.

Nejbenevolentnější úprava náhradního mateřství je pak na Ukrajině. Ukrajinský zákon o rodině tento institut výslovně povoluje, dokonce i cizincům. V článku 123 Zákona o rodině je dokonce obsaženo pravidlo stanovující, že při přenesení embrya, počatého manžely, v důsledku asistované reprodukce, do těla jiné ženy, jsou rodiči dítěte manželé, kteří uzavřeli smlouvu s náhradní matkou. Určení rodičovství takovým způsobem je však spíše ojedinělé. Nicméně na právní úpravě Ukrajiny můžeme jasně vidět, jaký přístup má stát k této problematice.⁸⁸

Ze zprostředkování náhradních matek objednatelským párům se stal obchod. Agentury na internetu nabízejí matky hostitelky jako zboží. Zájemce zaplatí od devíti do sedmadvaceti tisíc eur pouze za zprostředkování náhradní matky. Při volbě náhradní matky si pak může objednatelský pár vybírat z velkého množství žen ve věku od 18 do 25 let. Může si zvolit dokonce i barvu vlasů, očí, stavbu těla a další vlastnosti matky hostitelky.⁸⁹

⁸⁷ SMOLÍKOVÁ, Kateřina. Institut matky hostitelky. Zdravotnictví a právo. 2009, roč. 11

⁸⁸ Náhradní mateřství. [online]. [cit. 26. 6. 2015]. Dostupné z: <http://cz.mother-surrogate.com/>

⁸⁹ JÁNSKÁ, Lucie. Konec tabu. Stovky dětí v Česku porodily náhradní matky. Prvnímu je už 21. [online]. 2014. Dostupné z: http://relax.lidovky.cz/ja-nahradni-matka-0e2-/zdravi.aspx?c=A140721_204119_In-zdravi_jzl

3.4. Surogační smlouva

V některých zemích, kde je náhradní mateřství legální, především pak tam, kde je povolena i komerční forma, dochází často k uzavírání surogačních smluv. Tyto smlouvy uzavírá objednatelský pár s náhradní matkou a stanoví konkrétní práva a povinnosti oběma stranám. Obsahem těchto smluv někdy bývá i určení, která z žen bude matkou, to však za předpokladu, že to zákon konkrétní země umožňuje.

V České republice jsou tyto smlouvy, ať už jsou uzavřené písemně či ústně, neplatné a soudně nevymahatelné. Důvodem je rozpor s dobrými mravy, který je upraven v §1 zákona č. 89/2012 Sb.⁹⁰ Další důvod spatřuji v tom, že se jedná o neoprávněný zásah do soukromého a rodinného života podle článku 10 Listiny základních práv a svobod, a jak vyplývá z článku 1, jsou tyto základní práva nezadatelná, nezcizitelná, nepromlčitelná a nezrušitelná.

„Současná právní úprava pak neumožňuje uzavření smlouvy, jejímž předmětem by bylo náhradní mateřství. Pokud by mělo na základě smlouvy dojít k „předání dítěte“, jednalo by se o smlouvu, která by přímo odporovala zákonu. Lidské bytosti nejsou objektem, nýbrž subjektem práv.“⁹¹

Problémová je i vynutitelnost, nelze nikoho nutit, aby se vzdal svého dítěte, na druhé straně taky nelze taky nikoho nutit k osvojení, adopci či uznání otcovství.⁹²

Slovenští zákonodárci zvolili variantu v podobě výslovného zakotvení neplatnosti smluv a dohod, odporujících § 82 zákona č. 36/2005 Sb., zákona o rodině, ve kterém je stanoveno, že matkou dítěte je žena, která dítě porodila. Z výše zmíněného si můžeme odvodit, že slovenský právní řád, stejně jako český,

⁹⁰ KODRIKOVÁ, Zuzana. Matka vždycky jistá? Právo a rodina. 2006, roč. 10

⁹¹ ZEMAN, Milan. Náhradní mateřství v novém občanském zákoníku-promarněná příležitost? [online]. EPRAVO.CZ. 2013. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/top/clanky/nahradni-materstvi-v-novem-obcanskem-zakoniku-promarnena-prilezitest-87962.html>

⁹² HADERKA, Jiří. Surogační mateřství. Právní obzor. 1986, roč. 10, str. 917-934

počítá s praktikováním tohoto způsobu reprodukce, nicméně nesouhlasí se smluvním určením matky dítěte.⁹³

3.5. Problematika související se sociálním zabezpečením

Nyní se zaměřím na problematiku související se sociálním zabezpečením. Konkrétně se pak budu zabývat otázkou, která matka má nárok na peněžitou pomoc v mateřství a na rodičovský příspěvek.

3.5.1. Peněžitá pomoc v mateřství

Nárok na peněžitou pomoc v mateřství má podle zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění primárně pojištěnka, která dítě porodila, tedy náhradní matka. Má nárok na peněžitou pomoc v mateřství i jako těhotná před porodem v době nejdříve od počátku osmého týdne před očekávaným dnem porodu.⁹⁴

Po rozhodnutí soudu o osvojení, má pak nárok na peněžitou pomoc v mateřství pojištěnec, pokud převzal dítě do péče nahrazující péči rodičů, to znamená, že po osvojení má nárok na peněžitou pomoc v mateřství genetická matka.⁹⁵

Další možností je dohoda mezi matkou dítěte a pojištěncem, který o dítě pečuje a je otcem dítěte nebo manželem ženy, která dítě porodila. Tato dohoda však může být uzavřena s účinkem na dobu nejdříve od počátku sedmého týdne po porodu dítěte a na dobu nejméně 7 kalendářních dnů po sobě jdoucích. Dohoda musí být písemná a musí obsahovat určení dne, od kterého bude pojištěnec o dítě pečovat, den porodu, úředně ověřený podpis matky nebo ověřený orgánem nemocenského pojištění. Den, od kterého bude pojištěnec o dítě pečovat, nesmí

⁹³ Zákon č. 36/2005 o rodině a o změně a doplnění některých zákonů

⁹⁴ Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 23. 6. 2015].

⁹⁵ Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 23. 6. 2015].

spadat do období, za které byla peněžitá pomoc v mateřství vyplacena matce dítěte, a do období přede dnem ověření podpisu.⁹⁶

Genetická matka tedy až do doby osvojení nemá nárok na peněžitou pomoc v mateřství, takže, pokud má dítě ve své péči, tak nepobírá žádnou dávku. Tato skutečnost, že biologická matka je nějakou dobu finančně nezajištěna a je odkázaná pouze sama na sebe, je podle mého názoru

v rozporu s článkem 32 Listiny základních práv svobod, který zaručuje rodičům, kteří pečují o děti, právo na pomoc od státu. A skutečnost, že otec dítěte má nárok na peněžitou pomoc v mateřství na základě dohody s náhradní matkou, dle mého názoru nemění situaci, protože by otec musel přestat chodit do práce a rodina by měla pouze jeden příjem, nebo by musela chodit do práce genetická matka. V sedmé kapitole se pak budu zabývat soudním rozhodnutím, ve kterém se genetická matka domáhala nároku na peněžitou pomoc v mateřství.

3.5.2. Rodičovský příspěvek

V případě rodičovského příspěvku je situace značně jednodušší, protože tato dávka má pouze doplňující charakter a pro pobírání této dávky není stanoveno omezení v podobě celodenní péče o dítě, jak tomu je v případě pobírání peněžitě pomoci v mateřství. Už jen z názvu si můžeme odvodit, že rodičovský příspěvek může pobírat i otec dítěte. Otec tedy může chodit do práce a celodenní péči o dítě může vykonávat genetická matka.⁹⁷

⁹⁶ Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 23. 6. 2015].

⁹⁷ Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 23. 6. 2015].

3.6. Trestné činy související s náhradním mateřstvím

Nyní se budu zabývat trestností související s náhradním mateřstvím a situacemi, které mohou tento institut překvalifikovat na trestný čin. Právní mateřství jako takové trestným činem není. Nenaplnuje znaky žádné skutkové podstaty trestného činu. Skutečnost, že náhradní mateřství není v České republice nelegální, potvrzuje i článek 2 Listiny základních práv a svobod, který obsahuje pravidlo, že každý může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá. Navíc nový občanský zákoník tím, že v § 804 přímo zmínil tento institut, počítá s budoucím používáním tohoto institutu v praxi a konkludentně vyjádřil souhlas.

Jednou ze situací, kdy by mohl být tento institut překvalifikován na trestný čin, je situace, kdy by náhradní matka vzala úplatu za donošení dítěte. Jednalo by se pak o trestný čin proti svobodě, konkrétně trestný čin obchodování s lidmi podle § 168, zákona č. 40/2009 Sb. Přijatelné je pouze hrazení nákladu souvisejících s těhotenstvím a porodem, například náklady na těhotenské oblečení, vitamíny, zdravou stravu, dále pak ušlá mzda a kompenzace za určité nepříjemnosti spojené s obdobím těhotenstvím a následným porodem. Obvyklá cena za výše zmíněné položky se pohybuje v rozmezí mezi 50 a 500 tisíci.⁹⁸

Další trestný čin, který přichází v úvahu je trestný čin podle § 169 trestního zákoníku, svěřeni dítěte do moci jiného za účelem adopce nebo pro jiný obdobný účel za odměnu. Tohoto trestného činu se může dopustit náhradní matka.

Z praxe pak vyplývá, že matky hostitelky často využívají své silnější pozice a požadují finanční prostředky po genetické matce pod pohrůžkou, že nedají souhlas k osvojení. V tomto případě by došlo k trestnému činu vydírání podle §175 zákona č. 40/2009 Sb.⁹⁹

⁹⁸ JÁNSKÁ, Lucie. Konec tabu. Stovky dětí v Česku porodily náhradní matky. Prvnímu je už 21. [online]. 2014. Dostupné z: http://relax.lidovky.cz/ja-nahradni-matka-0e2-/zdravi.aspx?c=A140721_204119_ln-zdravi_jzl

⁹⁹ SKÁCEL, Jindřich. Est mater semper certa? Bulletin advokacie [online]. 2011, roč. 6, str. 26-32. ISSN 1210-6348. [cit. 12. 6. 2015]. Dostupné z: http://www.cak.cz/assets/ba_06_2011_web.pdf

4. ETICKÉ OTÁZKY SUROGAČNÍHO MATEŘSTVÍ

Následující kapitola bude pojednávat o etických otázkách, které tento problém vyvolává. Jedná se především o eticky spornou oblast asistované reprodukce a morální postavení embrya. Následně rozeberu neetické důvody náhradního mateřství a na závěr se budu zabývat komercionalizací surogačního mateřství.

4.1. Smíme všechno, co umíme?

Na tuto otázku nám pomůže odpovědět etika, která se zabývá správným lidským jednáním a teorií morálky. Nejdříve se budeme zabývat pouze jednou její částí, a to etikou lékařskou.¹⁰⁰

Medicína je jednou z nejrychleji se rozvíjejících vědních disciplín, to s sebou nese i úskalí, zda všechny pokroky jsou etické a neohrozí nějakým způsobem lidská práva či lidstvo vůbec.

4.2. Hodnota nenarozeného lidského života

Nejdřív se zaměřím na první fázi náhradního mateřství, na oplodnění a rozeberu etické problémy asistované reprodukce. Prvním z nich je preimplementační diagnostika. Je to diagnostika embryí, kdy lékařský genetik má za úkol zvolit dvě embrya, která jsou dle jeho názoru zdravá. Tímto rozhodnutím vlastně vzniká lékaři nárok provést selekci a rozhodnout o životě jedince. Volba však není vždy jednoduchá, embryo může mít nějakou abnormalitu, ale jinak může být zdravé nebo může mít pouze mutaci genu a být procentuálně náchylnější například k rakovině. Jedná se tedy o zdravé embryo či nikoliv? Legislativa upravuje pouze zákaz volby pohlaví, nicméně pokud nebudou rodiče spokojeni s

¹⁰⁰ DOSTÁL, Jiří; *Etické a právní aspekty asistované reprodukce*, Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, str. 17. ISBN 978-80-244-1700-4

pohlavím dítěte, mají možnost podstoupit interrupci do konce 12. týdne těhotenství.¹⁰¹

Druhým sporným úkonem je redukce těhotenství. Šance na uhníždění embrya je v průměru 35 %, proto se pro větší pravděpodobnost uhníždění embrya vkládají rovnou tři. Pokud se uhníždí jedno či dvě, je vše v pořádku, jedná se o fyziologický stav. Pokud se však uhníždí tři embrya, je nutná redukce jednoho z nich. A opět nastává stejný problém, lékař rozhoduje o potencionálním lidském životě jedince. Paradoxní v tomto případě je fakt, že medicína léčí neplodnost a v případě velkého úspěchu, kdy se uhníždí tři embrya, se jedno musí redukovat.

Posledním problémovým okruhem je nakládání s nepoužitými embryi. Někdy se zmrazují a můžou tak přežít i 100 let, v některých státech se naopak po pěti letech likvidují. Co když se partneři rozhodnou pro další dítě a využijí své zmražené embrya? Jakou zátěž pro potencionální lidský život představuje zmražení? Bude se jedinec vyvíjet přirozeným způsobem nebo může tato skutečnost ovlivnit jeho zdravotní stav v budoucnu? Máme právo takto nakládat s potencionálním lidským životem?¹⁰²

4.3. Status embrya a jeho práva

S tímto problémem souvisí, jaký má právní a morální status lidské embryo. V českém právním řádě není jednoznačně upravena tato problematika. Listina základních práv a svobod pouze uvádí v čl. 6, že každý má právo na život a lidský život je hoděn ochrany již před narozením.

I když status embrya nacházejícího se mimo tělo matky není upraven, je nutné při manipulaci s embryem brát ohled na skutečnost, že se jedná o potencionální lidský život, takže je třeba dbát etických norem. Přístup lékařů a vědců k embryu, je však roven přístupu k věcem, disponovatelným materiálem, to

¹⁰¹ Tamtéž, str. 57-60

¹⁰² HAASOVÁ, Ilona. Etika asistované reprodukce. [online]. 2010. [cit. 27. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.podporareprodukce.cz/article/novinky/etika-asistovane-reprodukce>

je důvod, proč taky dochází k pokrokům v oblasti umělého oplodnění, nicméně bych zvážila postavení res extra commercium či jinou účinnou ochranu.¹⁰³

V době těhotenství, kdy je plod součástí těla matky, je oprávněná s ním disponovat pouze matka. Ta mu zaručuje ochranu. Třetí osoby mohou právně ovlivňovat existenci plodu pouze tehdy, pokud jim to umožňuje interrupční zákon.¹⁰⁴ Nedostatkem interrupčního zákona je skutečnost, že chrání pouze život a zdraví ženy, jak vyplývá z úvodního ustanovení, ale zárodkem se již nezabývá.

Zcela opačný přístup k postavení zárodku má pak křesťanská církev. Ta se snaží chránit zárodek již od samotného početí, protože již početí považuje za počátek lidského života. V Bibli můžeme najít pasáže potvrzující tento názor. Například když Bůh povolával Jeremiáše za proroka, prohlásil: „*Dříve než jsem tě vytvořil v životě matky, znal jsem tě, dříve než jsi vyšel z lůna, posvětil jsem tě, dal jsem tě pronárodům za proroka.*“¹⁰⁵

Na základě výše zmíněných skutečností a právní úpravy můžeme říci, že ve veřejném právu není embryu poskytována účinná právní ochrana, embryo nedisponuje žádnými právy. Přístup veřejného práva se tedy rozchází s přístupem práva soukromého, kde je nascituru přiznána právní osobnost za určitých podmínek. Nenarozené dítě za předpokladu, že se narodí živé, může nabývat práva, nikoliv povinnosti. Může nabýt dědictví, získat nárok na náhradu újmy nebo může být v jeho prospěch uzavřena smlouva in favorem tercii.¹⁰⁶

Předchozí odstavce bych tedy shrnula tak, že ačkoliv plod před narozením nemá téměř žádná práva a neexistuje účinná ochrana, měl by být brán ohled při manipulaci s embryem na to, že se jedná o potencionální lidský život a na skutečnost, že lidský život je hoden ochrany již před narozením.

¹⁰³ PILKA, Ladislav; RUMPÍK, David; PILKA, Radovan; KOUDELKA, Marek. Některé bioetické otázky asistované reprodukce-literární přehled. Praktická gynekologie. 2009, roč. 2

¹⁰⁴ Tamtéž.

¹⁰⁵ Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad. Praha, Česká biblická společnost, 1985

¹⁰⁶ Důvodová zpráva k NOZ, str. 47. Dostupné z:

<http://obcanskyzakonik.justice.cz/fileadmin/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>

4.4. Jak prenatální období ovlivní pouto dítěte k náhradní matce

„...cítění a vědomí jsou trvalé aspekty lidské psychiky. Neexistuje žádné prázdné období na začátku života, kdy by mohla být dítěti nabízena násilná péče ve jménu vědy, ani „pro jeho vlastní dobro.“

David B Chamberlain

Porodnictví a prenatální psychika

Dalším okruhem etických problémů je otázka vztahu matky a dítěte. Tento vztah se utváří již v době těhotenství a patří k nejpřirozenějším a nejsilnějším poutům. Vztah matky a dítěte je důležitým aspektem pro budoucí vývoj dítěte.

Otázkou je, kdy se tento vztah začíná upevňovat a je možné, aby si náhradní matka během těhotenství nevytvořila žádnou citovou vazbu k dítěti? A jaký to pak bude mít dopad na dítě? Další problematikou, kterou se budu zabývat, je skutečnost, že náhradní matka ovlivňuje dítě během těhotenství, jak po psychické stránce, tak i po fyzické stránce. Především pak tím, že mezi matkou a dítětem probíhá určitá výměna informací pomocí hormonů.

Vědecké názory na prenatální období se značně rozcházejí. Někteří odborníci zastávají názor, že dítě již v prenatálním období vnímá okolní svět, komunikuje a vytváří citovou vazbu k matce, jiní tento názor zásadně odmítají. Vývojová psychologie dlouhou dobu nezahrnovala prenatální období, protože považovala za začátek vnímání až okamžik porodu. Průkopníci, kteří se začali zabývat tímto obdobím, byli A. Gessel, který se zabýval zkoumáním dětí z inkubátoru a Minkowski, který zkoumal potrácené plody. Prenatální psychologie jako vědní obor vznikla až v 80. letech 20. století.

Josef Langmeier, český vývojový psycholog, rozlišuje tři způsoby komunikace mezi matkou a plodem, a to fyziologický, smyslový a emoční. Fyziologický se uskutečňuje prostřednictvím krve a placenty. Dítě čerpá informace o pocitech matky díky hormonům a živinám obsaženým v krvi. Pokud tedy matka například prožívá dlouhodobě stres v těhotenství, cítí to i dítě, které na

tuto skutečnost reaguje tím, že jeho organizmus začne vytvářet vlastní stresové hormony. Dokonce to může mít i za následek výskyt některých nemocí či poruch v budoucnu. Například poruchy chování a neurologické dysfunkce, poruchy žaludečně-střevní motility v postnatálním období nebo vyšší pravděpodobnost výskytu schizofrenie.¹⁰⁷

Česká autorka Helena Máslová pak uvádí k tomu, jak náhradní matka fyziologicky ovlivní dítě, že: „*Ve fázi vývoje orgánů může dojít k celé řadě změn. Ty jsou dány podmínkami, které má dítě v břiše matky. V praxi to znamená, že dítě od náhradní matky se narodí trošičku jiné, než jaké by se narodilo, kdyby bylo odnošené biologickou matkou.*“

Dalším způsobem komunikace mezi matkou a dítětem je smyslový. Ten představuje především hlasový projev a pohybová aktivita matky, která prokazatelně působí na plod. Ten následně reaguje na smyslové podněty kopáním či přetáčením. Pohyby plodu odrážejí jeho spokojenost.¹⁰⁸

Třetí způsob, jak matka ovlivňuje plod je skrze svůj emoční postoj k dítěti. Na jedné straně je tedy vhodné, aby si matka nevytvořila příliš emocionální vztah k dítěti, aby pak byla schopná předat dítě objednatelskému páru. Nicméně tento fakt, že má matka citový odstup k dítěti, může mít vliv na vývoj dítěte, který tuto skutečnost vnímá. Do jaké míry však tyto emocionální postoje dítě ovlivní, si můžeme jen domýšlet.

Budeme tedy zastávat názor, že matka hostitelka není pouze „mašinou na kyslík“ či „chodícím inkubátorem“, jak je někdy nazývána, ale nese svůj podíl na emočním, i tělesném vývoji dítěte. Dítě si totiž vytvoří vztah k náhradní matce, skrze fyziologickou, smyslovou i emoční komunikaci. Náhradní matka pak je jedinou osobou, ke které má dítě po narození vztah a představuje pro něj jistotu a bezpečí. Tato skutečnost podstatně komplikuje určení, které z žen patří postavení

¹⁰⁷ ONDRIOVÁ, Iveta; CÍNOVÁ, Janka. Vliv prenatalní komunikace na zdravý vývoj dítěte. [online]. 2012. [cit. 18. 6. 2015]. Dostupné z: <http://zdravi.e15.cz/clanek/sestra/vliv-prenatalni-komunikace-na-zdravy-vyvoj-ditete-468397>

¹⁰⁸ KOHOUTEK, Rudolf. Úvod k duševnímu vývoji v prenatalním a perinatalním stádiu. [online]. 2008. [cit. 18. 6. 2015]. Dostupné z: <http://rudolfkohoutek.blog.cz/0811/dusevni-vyvoj-v-prenatalnim-a-perinatalm-stadiu>

matky, protože i náhradní matka nese svůj podíl na vývoji dítěte.

4.5. Neetické důvody náhradního mateřství

Jako neetické bych kvalifikovala i některé důvody, které vedly biologické matky k volbě náhradního mateřství místo klasické podoby mateřství. Jedná se o ženy zdravé a plodné, které neměly zdravotní indikaci k takovému postupu. Jejich důvody jsou ve většině případů čistě sociální, jako například strach z porodu, neochota přerušit kariéru či změnit životní styl nebo si jen nechtějí „zničit figuru“. K této problematice se vyjádřila i Komise pro etické aspekty lidské reprodukce a ženského zdraví, která patří pod Mezinárodní federaci gynekologie a porodnictví. Ve svém doporučení uvedla, že metoda surogačního mateřství je metoda asistované reprodukce vyhrazená pouze pro lékařské indikace a sociální důvody pro surogační mateřství jsou nepřijatelné.¹⁰⁹

4.6. Komeracionalizace

Dalším negativním jevem je, že se náhradní mateřství komercionalizuje a stává se z něj průmysl na výrobu dětí. Často jsou náhradními matkami ženy z nižších tříd či z rozvojových zemí, které podstupují tuto metodu z důvodu finanční tísně a spokojí se s menším finančním obnosem kompenzujícím těhotenství a porod. Dochází tak k postupné degradaci rození dětí a následného tradičního pojetí mateřství.

Na podporu tvrzení, že dochází ke komercionalizaci tohoto institutu, bych uvedla vznik agentur umožňujících zprostředkování surogačních matek objednatelským párům za poplatek. Poplatek však ve většině případů nezahrnuje odměnu matce hostitelce. Agentura tedy slouží pouze k výběru náhradní matky na

¹⁰⁹ FIGO Committee for the Ethical Aspects of Human Reproduction and Woman's Health. Ethical issues in obstetrics and gynecology. [online]. 2009. [cit. 27. 6. 2015]. Dostupné z: http://www.figo.org/files/figocorp/Ethical%20Issues%20-%20English_0.pdf

základě určitých vlastností, původu, vzhledu, inteligence a jiných.¹¹⁰

Tím, že v některých zemích je náhradní mateřství nelegální, pak dochází k vyhledávání státu, kde je tato metoda umožněna, tento jev je někdy označován jako „reprodukční turistika“.¹¹¹ V rámci Evropské unie je reprodukční turistika umožněna na základě volného pohybu, osob, služeb, zboží a kapitálu. Soukromě hrazená zdravotní péče patří totiž do koncepce služeb.¹¹²

Tento komerční přístup k náhradnímu mateřství a celkově i k dítěti připomíná spíše přístup ke zboží. Dítě však není pouze neživý předmět, který si můžou rodiče koupit, ale živá lidská bytost. Z tohoto důvodu je nutné upozornit na práva dítěte, které jsou často v kolizi se zájmy ženy, která chce mít dítě skrze náhradní matku.

¹¹⁰ HADERKA, Jiří. Surogační mateřství. *Právní obzor*. 1986, roč. 10, str. 922

¹¹¹ DOSTÁL, Jiří; *Etické a právní aspekty asistované reprodukce*, Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, str. 12. ISBN 978-80-244-1700-4

¹¹² KALVACH, Mariana. Zamyšlení nad problematikou náhradního mateřství. *Zdravotnictví a právo*. 2009, roč. 7-8

5. DOKUMENTY UPRAVUJÍCÍ PRÁVA DÍTĚTE

V této kapitole nastíním vývoj práv dítěte v mezinárodním měřítku a představím některé důležité mezinárodněprávní úmluvy, které upravují práva dítěte. Především se pak zaměřím na Deklaraci o právech dítěte a Úmluvu o právech dítěte. Nakonec zmíním ještě další úmluvy, které se specializují pouze na konkrétní oblast práv.

5.1. První snahy o zakotvení práv dítěte

Do 20. století se na děti nahlíželo jako na osoby podřízené dospělým a dětství bylo chápáno pouze jako krátká vývojová etapa před dospělostí. Průlom v právech dítěte nastal až ve 20. století, kdy bylo uzavřeno téměř 80 smluv týkajících se právě práv dítěte. Na základě těchto smluv se začalo nahlížet na děti jako na osoby, které mají vlastní důstojnost a stejná práva jako každý jiný člověk.¹¹³

První přijaté úmluvy v mezinárodním měřítku se týkaly aktuálních problémů, například potlačení obchodu s děvčaty a s ženami a dětmi. Prvním uceleným dokumentem však byla až Deklarace práv dítěte přijata Společností národů v roce 1924, která stanovila rámec, kam by měla ochrana práv dětí směřovat, konkrétně tedy dát dětem, to nejlepší, aby měly zabezpečeny své základní potřeby. Další významnou událostí bylo zřízení Dětského fondu UNICEF v roce 1946 jako reakce na ukončení války a její následky.¹¹⁴ Následovala Všeobecná deklarace lidských práv OSN, která se nezabývala přímo konkrétními právy dítěte, ale zmiňovala například, že mateřství a dětství mají nárok na zvláštní péči a pomoc a všechny děti, ať manželské či nemanželské požívají stejné sociální ochrany.¹¹⁵

¹¹³ DAVID, Roman. *Práva dítěte*, Olomouc, Nakladatelství Olomouc, 1999, str. 30. ISBN 80-7182-076-8

¹¹⁴ Tamtéž, str. 30-35

¹¹⁵ Všeobecná deklarace lidských práv

5.2. Deklarace o právech dítěte

Až koncem roku 1959 byla přijata Valným shromážděním OSN Deklarace o právech dítěte. Ta zakotvovala například zásadu, že dítě má právo požívat výhod sociálního zabezpečení, má právo vyrůstat a rozvíjet se ve zdraví, proto se matce poskytuje zvláštní ochrana již v době před narozením dítěte. Dítě má pak právo na přiměřenou výživu, bydlení, zotavení a lékařskou péči.¹¹⁶

Další zásadu, kterou bych zmínila, je zásada, která tvrdí, že dítě potřebuje k plnému a harmonickému vývoji své osobnosti lásku a porozumění a pokud je to možné, má vyrůstat v péči svých rodičů, kteří jsou za ně odpovědní, a v ovzduší přízně, morálního i materiálního zabezpečení. Dítě v útlém věku může být odloučeno od své matky pouze za výjimečných okolností. V tomto případě spatřuji zcela zřetelný rozpor této zásady s institutem náhradního mateřství, zejména pak v odloučení od své matky v útlém věku, tím mám na mysli, odloučení od náhradní matky. Dále pak náhradní mateřství představuje narušení morálního zabezpečení.¹¹⁷

V sedmé zásadě je zmíněno, že dítěti má být poskytována výchova, která pomáhá zvýšit jeho všeobecnou kulturní úroveň a umožní mu na základě stejných příležitostí rozvíjet jeho schopnosti, úsudek a smysl pro morální a sociální odpovědnost a stát se tak platným členem společnosti. Nejlepší zájmy dětí mají být vůdčími zásadami pro ty, kdož odpovídají za výchovu a vedení dítěte. Tuto odpovědnost nesou v první řadě rodiče dítěte. Tady se nastoluje otázka, zda je praktikování náhradního mateřství opravdu nejlepším zájmem dítěte, anebo pouze zájmem neplodných rodičů?¹¹⁸

Na závěr ještě zmíním zásadu č. 9, která obsahuje pravidlo, že dítě nesmí být předmětem obchodu v žádné podobě.¹¹⁹

¹¹⁶ Deklarace o právech dítěte

¹¹⁷ Tamtéž

¹¹⁸ Tamtéž

¹¹⁹ Tamtéž

5.3. Úmluva o právech dítěte

Úmluvu o právech dítěte ratifikovaly všechny státy světa s výjimkou USA a tím se stala jednou z nejrozšířenějších smluv, které deklarují lidská práva.¹²⁰Jedná se o klíčový dokument zakotvující práva dítěte. V prvním článku je pro účely úmluvy definováno dítě, a to jako každá lidská bytost, mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve. Státy, které jsou smluvní stranou Úmluvy, mají povinnost respektovat a zabezpečit práva zaručená touto Úmluvou každému dítěti nacházejícímu se pod jeho jurisdikcí.¹²¹ Dodržování Úmluvy pak kontroluje Výbor pro práva dítěte OSN.

Úmluva o právech dítěte zaručuje dítěti práva politická, občanská, ekonomická, sociální a kulturní, konkrétně pak například právo na život, na jméno, právo poznat své rodiče, svobodu myšlení, projevu, právo na ochranu soukromí, na ochranu před násilím, právo na vzdělání, odpočinek a volný čas a jiné.¹²²Dále pak Úmluva zakotvuje čtyři základní principy, a to zákaz diskriminace, nejlepší zájem dítěte, názor dítěte a právo na život, přežití a rozvoj dítěte.¹²³

5.4. Další úmluvy upravující práva dítěte

Kromě výše zmíněných obecných mezinárodních úmluv, existuje i řada úmluv partikulárních, které se zaměřují na určitou oblast práv nebo se vztahují pouze na konkrétní teritoriální oblast. Jedná se například o Evropskou úmluvu o právním postavení dětí narozených mimo manželství, Úmluvu o právech dítěte o zapojování dětí do ozbrojených konfliktů, Úmluvu o občanskoprávních aspektech

¹²⁰ DAVID, Roman. *Práva dítěte*, Olomouc, Nakladatelství Olomouc, 1999, str. 10. ISBN 80-7182-076-8

¹²¹ Úmluva o právech dítěte

¹²² Úmluva o právech dítěte

¹²³ DAVID, Roman. *Práva dítěte*, Olomouc, Nakladatelství Olomouc, 1999, str. 12-13. ISBN 80-7182-076-8

mezinárodních únosů dětí, Evropskou úmluvu o osvojení dětí nebo Úmluvu o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení. Dále pak existuje Úmluva o vymáhání výživného v cizině, Úmluva o styku s dětmi, Úmluva o lidských právech a medicíně a jiné.¹²⁴

Na základě výše zmíněných práv, které jsou dětem zaručovány na mezinárodní úrovni, se můžeme konkrétněji zabývat otázkou, která práva dítěte mohou být porušena při praktikování institutu náhradního mateřství.

¹²⁴ DAVID, Roman. *Práva dítěte*, Olomouc, Nakladatelství Olomouc, 1999, str. 35. ISBN 80-7182-076-8

6. PRÁVA DÍTĚTE SOUVISEJÍCÍ S NÁHRADNÍM MATEŘSTVÍM

Při použití institutu náhradního mateřství dochází ke kolizi práv. Na jedné straně jsou práva dítěte a na straně druhé práva matky, například právo na svobodnou volbu nebo právo na rodinný život. V této kapitole se zaměřím na práva dítěte, konkrétně pak na právo dítěte znát svůj původ, právo na život a ochranu zdraví, a následně se budu zabývat pojmem blaho dítěte a nejlepší zájem dítěte.

6.1. Právo znát svůj původ versus anonymita

„Pravda je nejlepší ochranou adoptivního svazku“¹²⁵

Zdeněk Matějček

V Úmluvě o právech dítěte je v čl. 7 zakotveno právo dítěte znát své rodiče, pokud je to možné. Toto ustanovení respektuje i nový občanský zákoník. V § 836 je stanovena povinnost osvojitele informovat osvojence o skutečnosti, že byl osvojen, a to nejpozději do zahájení školní docházky. Další ustanovení, které pak navazuje a stanovuje další práva na informace osvojenci, je § 838, který umožňuje osvojenci se seznámit s obsahem svého spisu, který byl o jeho osvojení veden. Toto právo ale získává až nabytím svéprávnosti.¹²⁶

Celosvětově sílící názory, že je třeba anonymitu potlačit, jsou dle mého názoru správné a zcela se s nimi ztotožňuji. I úprava v občanském zákoníku po rekodifikaci soukromého práva je dobře koncipovaná, je zahrnuta informační povinnost osvojitele k dítěti a po nabytí svéprávnosti, dokonce i možnost osvojence nahlédnout do spisu. Osvojenec má tedy zásadně právo znát svůj původ a znát své rodiče. Nicméně § 837 umožňuje výjimku z tohoto pravidla, a to na

¹²⁵ MATĚJČEK, Zdeněk. *Co řekneme osvojenému dítěti*, 1982, str. 4-5.

¹²⁶ Zákon č.89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 20. 6. 2015].

základě žádosti některého z účastníků o utajení osvojení. O žádosti rozhoduje soud. Toto právo je nicméně omezeno v případech, kdy je ohroženo zdraví či život dítěte nebo nastane jiná závažná situace. Pak dojde k odtajnění informací souvisejících s osvojením.¹²⁷

6.2. Bdělým náleží zdraví

V návaznosti na předchozí odstavec zmíním další právo, které v určité míře souvisí s právem znát svůj původ. Jedná se o ústavně zakotvené právo na život a ochranu zdraví. Zdraví je totiž z části ovlivněno genetickými aspekty. Z důvodů prevence a včasného zachycení dědičných nemocí a poruch, je nutné znát anamnézu biologických rodičů a nemoci pokrevních příbuzných. Stále častěji se provádí genetické testy, které odhalí, jaká nemoc člověku hrozí. Z genetických testů můžeme odhalit dispozice pro více než dvacet dědičných chorob.¹²⁸

V praxi se může vyskytnout situace, že náhradní matka nakonec odmítne dát souhlas k osvojení dítěte, a tak bude z právního hlediska matkou matka náhradní, nikoliv genetická. Náhradní matka však nezná rodokmen rodiny dítěte, neví, jaké nemoci se vyskytovaly v genetické rodině a tím škodí dítěti. Dalo by se říci, že dítěti upírá právo na ochranu zdraví a právo na život, což je jedno ze základních lidských práv.

Když půjdeme do extrému, může nastat i situace, že dítě bude mít nějaký úraz nebo vážnou nemoc a bude potřebovat například transplantaci ledvin. Ledviny jsou párový orgán a nejvhodnější je transplantace od žijícího dárce. V těchto případech jsou nejlepšími dárci příbuzní, protože j u nich vyšší pravděpodobnost histokompatibility, čili slučitelnosti tkání. *„Navíc každá provedená příbuzenská transplantace nepřímo pomáhá i dalším nemocným*

¹²⁷ Zákon č.89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 20. 6. 2015].

¹²⁸ SKÁCEL, Jindřich. Est mater semper certa? Bulletin advokacie [online]. 2011, roč. 6, str. 26-32. ISSN 1210-6348. [cit. 12. 6. 2015]. Dostupné z: http://www.cak.cz/assets/ba_06_2011_web.pdf

v čekací listině, protože pak zůstává k dispozici více kadaverózních štěpů pro ty, kteří žádného vhodného dárce mezi svými příbuznými nemají.“¹²⁹

6.3. Princip blaha dítěte

Princip blaha dítěte je jedním z nejdůležitějších principů rodinného práva, netýká se však pouze rodinného práva, promítá se i do jiných právních odvětví. Poprvé se tento pojem v našem právním řádu objevil v Zákoně o rodině účinném od roku 1998 do 2000. V současnosti je tento princip zmíněn v §5 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

6.3.1. Definice pojmu blaho dítěte

V zákoně o sociálně-právní ochraně dětí je princip blaha dítěte definován jako přední hledisko sociálně-právní ochrany dětí. Nejobecněji by se dalo blaho dítěte definovat jako vytváření přátelského prostředí dětem. Jedná se o pojem velmi obecný, pro konkrétnější vyjádření, především pak v aplikační sféře, se používá termín zájem dítěte.¹³⁰ Někdy jsou také tyto pojmy rozlišované v tom, že blaho garantuje vhodné fyzické a sociální prostředí, zatím co zájem garantuje psychologicko-sociální aspekt dítěte.¹³¹

Primárně mají povinnost zajistit blaho dítěti rodiče. Až v případě, kdy rodiče selžou, přebírá tuto odpovědnost stát. V jaké oblasti konkrétně má být dítěti zaručeno blaho, vyplývá ze Zákona o sociálně-právní ochraně dětí, kde je stanoveno, že mají být chráněna práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, dále mají být chráněny zájmy dítěte, včetně ochrany jeho jmění a rodina má řádně

¹²⁹ Transplantace ledviny od živého dárce. [online]. 2002. [cit. 19. 6. 2015]. Dostupné z: http://www.stezen.cz/html/stezen/casopis/2002/02/2002_2_03.html

¹³⁰ HRUŠÁKOVÁ, Milana; KRÁLIČKOVÁ, Zdeňka. *České rodinné právo*, Brno, Masarykova univerzita, 2006, str. 18. ISBN 80-210-3974-4

¹³¹ SEDLÁK, Jiří; PAŇÁKOVÁ, Zdenka. Nejlepší zájem nezletilého. [online]. 2012. [cit. 19. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.domacinasili.estranky.cz/clanky/clanky/nejlepsi-zajem-nezletileho.html>

plnit svou funkci.¹³² Další oblast, kde má být zajištěno blaho dítěte, je upravena Občanským zákoníkem a vyplývá ze zákonem stanovené rodičovské odpovědnosti. Ta zahrnuje povinnosti a práva rodičů spočívající v péči o dítě, zejména o jeho zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj. Dále pak mají rodiče povinnost dítě chránit, udržovat osobní styk s dítětem, zajišťovat jeho výchovu a vzdělání. Rodičovská odpovědnost vzniká narozením a zaniká nabytím plné svéprávností, trvání a rozsah může změnit pouze soud.¹³³

6.3.2. Náhradní mateřství a blaho dítěte

Nyní se pokusím zhodnotit plnění rodičovských povinností v našem konkrétním případě. Zaměřím se na to, zda náhradní mateřství, nemůže narušit blaho a zájmy dítěte.

Potřeby dítěte se liší v závislosti na věku a vývoji dítěte. Matějček rozdělil základní potřeby dítěte na biologické, psychické, sociální a vývojové. Konkrétně pak zmiňuje potřebu jistoty a bezpečí, řád, stálost, potřebu prvotních emocionálních a sociálních vztahů, zejména vztah k matce a dalším primárním vychovatelům. Důležité je i zázemí a pocit dítěte, že někam patří.¹³⁴

Náhradní mateřství může ovlivnit a narušit vývoj dítěte. Novorozenci primárně potřebují cítit jistotu a bezpečí. Tu může pak narušit předání dítěte genetické matce, protože si dítě v době těhotenství vytvořilo vztah k náhradní matce. Náhradní matka je tak jedinou osobou, která pro dítě představuje bezpečí a jistotu, protože novorozenec zná její hlas či vůni.

Jiný problém představuje pak emocionální odstup náhradní matky a s tím i související absence fyzického kontaktu matky a dítěte po porodu. Teorie

¹³² Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 19. 6. 2015].

¹³³ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 19. 6. 2015].

¹³⁴ DOBRUŠOVÁ, Eva; VEČERKOVÁ, Petra; HRDLIČKOVÁ, Ivana; ŠILAROVÁ, Eva; HOLLÁ, Kateřina; VAVROŇOVÁ, Marie; HOLLÝ, Martin. *Sociálně-právní ochrana dětí v případech rozvodových a rozchodových konfliktů*, Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2012, str. 11, ISBN 978-80-7421-048-8

novorozeneckého bondingu tvrdí, že v prvních minutách až hodinách po porodu je velmi důležitý kontakt matky s dítětem, který je základem pro jeho sebepojetí i vztahy s ostatními lidmi. V případě nesprávného bondingu či absence kontaktu, může se u dítěte projevit separační úzkost, neurotické poruchy či hraniční poruchy osobnosti s narušeným vztahem k mateřskému objektu.¹³⁵ Na jedné straně je tedy citový odstup náhradní matky k dítěti vítaný z důvodu, že pro ni bude jednodušší následné předání. Nicméně na straně druhé může tento postoj matky hostitelky mít negativní dopad na dítě.

Předchozí odstavec se týkal období krátce po narození dítěte. Tedy období, kdy došlo k poslední fázi náhradního mateřství, a to k porodu a předání dítěte. Dalším složitým obdobím bude pak to, kdy se dítě dozví o skutečnosti, že se na jeho zrození podílely dvě ženy. Otázkou bude, jak se jedinec s touto skutečností vypořádá. Může se stát, že tato informace naruší jeho citový a mravní vývoj. Může mít problém se s tím vypořádat a může se změnit i jeho vztah k sociální matce.

Institut náhradního mateřství s sebou přináší řadu problémových oblastí. Často koliduje s právy dítěte, která jsou v celém procesu surogačního mateřství opomíjená. Již Deklarace o právech dítěte z roku 1959 zmiňovala, že nejlepší zájmy dětí mají být vůdčími zásadami pro ty, kdož odpovídají za výchovu a vedení dítěte. V případě náhradního mateřství se však zájmy dítěte dostávají do pozadí. Rodiče, kteří díky tomuto způsobu, mají dítě, byli spíše vedení primárně svou touhou po dítěti, než nejlepším zájmem dítěte a jeho blahem. Institut náhradního mateřství totiž obsahuje řadu rizikových faktorů, které můžou narušit zdravý vývoj dítěte.

¹³⁵ THOROVÁ, Kateřina. *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*, Praha, Portál, 2015, str. 167-169. ISBN 978-80-262-0714-6

7. ROZBOR SOUDNÍCH ROZHODNUTÍ VE VĚCI NÁHRADNÍHO MATEŘSTVÍ

V této kapitole poukážu na rizika, která může představovat institut náhradního mateřství. Konkrétně představím čtyři soudní rozhodnutí, která budou poukazovat na čtyři odlišné problematické jevy, které doprovází proces surogačního mateřství. První soudní rozhodnutí se týká situace, kdy matka hostitelka nechtěla předat dítě objednatelskému páru po porodu. Tento problém je pak jedním z nejčastějších, ke kterým dochází v tomto procesu. Další soudní rozhodnutí představuje opačný problém, tedy situaci, kdy žádná strana, která uzavřela surogační smlouvu, nemá o dítě zájem. Třetí případ ukazuje na problém, kdy matka hostitelka je nucena podstoupit interrupci proti své vůli. A poslední soudní rozhodnutí se týká sociálního zabezpečení, konkrétně pak situace, kdy se genetická matka domáhala soudní cestou peněžitého příspěvku v mateřství.

7.1. Případ „Baby M“

Rozhodnutí amerického soudu v New Jersey z roku 1986, známé pod názvem „Baby M“ je stěžejním rozhodnutím v oblasti náhradního mateřství.

7.1.1. *Skutková podstata případu*

Případ se týkal Mary Beth Whiteheadové, která uzavřela surogační dohodu s Williamem Sternem. Obsahem dohody bylo, že Mary Beth Whiteheadová se nechá oplodnit spermií Williama Sterna, nepodstoupí interrupci, pokud bude dítě geneticky zdravé a po porodu dítě předá Williamu Sternovi a jeho manželce za odměnu ve výši 10 000 dolarů.¹³⁶ Paní Whiteheadová byla vdaná za Richarda Whiteheada a měla s ním dvě děti. Její manžel se vším souhlasil a podepsal

¹³⁶ Supreme Court of New Jersey. February 3, 1988, No. 537 A.2d 1227. [online]. [cit. 23. 6. 2015]. Dostupné z: <http://law.justia.com/cases/new-jersey/supreme-court/1988/109-n-j-396-1.html>

smlouvu s tím, že je srozuměn s jejím obsahem a, že se zavazuje k převodu rodičovských práv k dítěti. Manželka pana Sterna nebyla smluvní stranou úmluvy, nicméně kdyby pan Stern zemřel, smlouva ji umožňovala výhradní péči o dítě.¹³⁷

V březnu 1986 se narodila Melissa Sternová a Mary Beth Whiteheadová ji předala jejímu otci podle dohody. Nicméně po několika dnech se vrátila s tím, že chce mít dceru ještě alespoň týden u sebe, aby se s ní mohla rozloučit. Paní Whiteheadová vypadala zoufale a vyhrožovala sebevraždou, tak nakonec manželé Sternovi souhlasili. Když se pan Stern po pár dnech dožadoval dcery, paní Whiteheadová odmítla dceru vrátit a vyhrožovala, že pokud se obrátí na soud, tak s dcerou uteče. Sternovi si i přesto zažádali u soudu předběžné opatření, které určovalo, že dcera Melissa bude v jejich péči. Paní Whiteheadová uprchla na Floridu, ale policii se podařilo ji vypátrat v době, kdy byla hospitalizována a odebrali ji dítě. Celý případ se pak dostal před soud.¹³⁸

7.1.2. Argumentace stran a procesní stránka případu

Mary Beth Whiteheadová argumentovala u soudu prvního stupně tím, že paní Sternová nebyla neplodná, že si chtěla pouze udržet dobrou práci. Dále uvedla, že pokud budeme trvat na vynutitelnosti smlouvy, může dojít k situaci, kdy jedna vrstva Američanů bude zneužívat druhou. „*A vždy to bude žena sanitáře, která bude nosit dítě pro pediatričku.*“¹³⁹

Soud v New Jersey rozhodnul ve prospěch manželů Sternových a umožnil jim adopci dcery. Soud shledal surogační smlouvu za platnou, a tím vznikla stranám povinnost dodržet závazky z ní vyplývající. Dále soud poukázal na nejlepší zájem dítěte. Mary Beth Whiteheadová musela přestat kojit a měla povolené soudem pouze dvě hodinové návštěvy týdně.¹⁴⁰

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ Supreme Court of New Jersey. February 3, 1988, No. 537 A.2d 1227. [online]. [cit. 23. 6. 2015]. Dostupné z: <http://law.justia.com/cases/new-jersey/supreme-court/1988/109-n-j-396-1.html>

¹³⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰ Tamtéž.

Paní Whiteheadová s rozhodnutím nesouhlasila a odvolala se. Uvedla, že smlouva by měla být neplatná z důvodu veřejného pořádku, protože zaručuje, že dítě nebude žít s oběma biologickými rodiči, dále pak tvrdila, že jsou porušena její rodičovská práva k dítěti a v nejlepším zájmu dítěte je svěřeni dcery do péče matky s tím, že pan Stern ji může navštěvovat.¹⁴¹

7.1.3. Závěr soudu v New Jersey

Soud v New Jersey došel k závěru, že surogační smlouva obsahující nezrušitelný závazek vzdát se svého dítěte za úplatu, je neplatná a právně nevynutitelná, takže paní Whiteheadová nemá povinnost převést svá rodičovská práva na manžele Sternovi. Právně tedy zůstává její matkou. Dále soud konstatoval, že nelze způsobilé matce přikázat, aby se vzdala svého dítěte a aby byla trestána, že tak neučinila. Nicméně je případu „Baby M“ v nejlepším zájmu dítěte, aby zůstalo v péči Sternových, protože v době vydání rozhodnutí již bylo na ně zvyklé. Paní Whiteheadová má právo se stýkat s dcerou dvakrát týdně, každý druhý víkend a dva týdny o prázdninách.¹⁴²

Na základě výše zmíněného rozhodnutí bylo v New Jersey zakázáno uzavírat dohody mimo bezúplatných, dobrovolných surogačních mateřstvích umožňujících matce změnit názor.

7.2. Případ Malahoff vs. Stiver

7.2.1. Skutková podstata případu

Tento případ se týká náhradní matky Judy Stiverové, která se zavázala k oplodnění spermií Alexandra Malahoffa a následnému donošení a porození jeho dítěte za odměnu ve výši 8 500 dolarů.

¹⁴¹ Tamtéž.

¹⁴² Tamtéž.

Alexandr Malahoff si zase nárokoval, že bude jako jediný mít možnost rozhodnout o ukončení těhotenství, nastane-li nějaká komplikace. Nakonec se narodil chlapec Christopher se vzácnou dědičnou infekcí, která narušuje vývoj dítěte a má za následek mentální retardaci, nervosvalové obtíže a poruchu sluchu. Jedná se o dědičnou infekci, nicméně paní Stiverová ani její manžel na tuto chorobu netrpěli. Alexandr Malahoff nebyl testován. Nicméně pan Malahoff se v době narození syna rozváděl a odmítl pečovat o dítě. Důvodem odmítnutí syna byl i fakt, že biologickým otcem nebyl on, nýbrž manžel paní Stiverové.¹⁴³

7.2.2. Argumentace stran a procesní stránka případu

Obě strany namítaly nedbalost lékařů, kteří nezabezpečili, aby došlo k oplodnění správnou spermií a že netestovali spermie pana Malahoffa na dědičné choroby, protože k přenesení infekce muselo dojít skrze spermie pana Malahoffa. Obě strany odmítaly převzít Christophera do péče a pan Malahoff nemohl být nucen k převzetí syna do péče, protože smlouva, kterou uzavřel s paní Stiverovou, je nevynutitelná.¹⁴⁴

7.2.3. Rozhodnutí soudu

Soud rozhodl v tomto případě tak, že s ohledem na nevynutitelnost surogační smlouvy, nemůže být Alexander Malahoff nucen k převzetí dítěte. Skutečnost, že o dítě nejeví zájem jeho genetičtí rodiče, má za následek, že dítě bude v péči státních orgánů. Tento případ je tedy paradoxem v tom smyslu, že na narození dítěte se podílelo hodně lidí a jednalo se o složitý a zdlouhavý proces, nicméně v konečném důsledku se o chlapce musely postarat státní orgány.¹⁴⁵

Tento případ tedy poukazuje na skutečnost, že nevynutitelnost surogační

¹⁴³ United States Court of Appeals, Sixth Circuit. February 14, 1991, 975 F.2d 261. [online]. [cit. 23. 6. 2015]. Dostupné z: <http://openjurist.org/975/f2d/261/stiver-v-j-parker-md>

¹⁴⁴ Tamtéž.

¹⁴⁵ Tamtéž.

smlouvy, se může týkat i objednatelského páru, který nemůže být nucen k převzetí dítěte. Tento situace, kdy objednatelský pár, nemá zájem o péči o dítě v důsledku nemoci či genetické poruchy, připomíná přístup k dítěti, jak ke zboží. Tento krajně neetický přístup můžeme pak přirovnat k situaci, kdy kupující reklamuje vadné zboží. Tato situace tak představuje rozpor s lidskou důstojností a základními lidskými právy.

7.3. Případ z Kanady

7.3.1. Skutková podstata

Tento případ se týká objednatelského páru z Kanady, který zjistil v průběhu těhotenství náhradní matky, že dítě má s vysokou pravděpodobností Dawnův syndrom. Rodiče z toho důvodu žádali po náhradní matce, aby podstoupila interrupci. Ta však zprvu nesouhlasila a trvala na tom, že dítě porodí.¹⁴⁶

7.3.2. Závěr kanadského případu

Tento případ skončil tak, že matka hostitelka po naléhání objednatelského páru nakonec souhlasila s potratem a podepsala dohodu o tom, že rodiče nebudou zodpovědní za dítě, jestliže se náhradní matka rozhodne dítě donosit.¹⁴⁷

Tento případ se tedy na první pohled podobá klasické možnosti interrupce do 24. týdne těhotenství z důvodů genetických indikací, kterou nabízí právní úprava. Nicméně rozdíl je v tom, že v této situaci, figuruje třetí osoba, matka hostitelka. Ta může být, tak jak se stalo i v tomto případě, nucena či vydíraná objednatelským párem k podstoupení interrupce.

¹⁴⁶ Kanada: Náhradní matka nucena usmrtit postižené dítě. Lifesitenews.com [online]. 2010. [cit. 24. 6. 2015]. Dostupné z: <http://hnutiprozivot.cz/?a=72&id=1272>

¹⁴⁷ Tamtéž.

7.4. Surogační mateřství před Soudním dvorem Evropské unie

Se surogačním mateřstvím souvisí i jiné otázky, které se netýkají přímo dítěte. Jednou z nich je problematika související se sociálním zabezpečením státu. Takovým případem se zabýval i Soudní dvůr Evropské unie. Biologická matka vyžadovala mateřskou dovolenou a tvrdila, že nepřiznání mateřské dovolené je diskriminačním jednáním.

Soudní dvůr Evropské unie rozhodl tak, že Směrnice Rady 92/85/EHS ze dne 19. Října 1992 o zavádění opatření pro zlepšení bezpečnosti a ochrany zdraví při práci těhotných zaměstnankyň a zaměstnankyň krátce po porodu nebo kojících zaměstnankyň má být vykládána tak, že členské státy nejsou povinny přiznat mateřskou dovolenou podle čl. 8 této směrnice zaměstnankyni, která jako objedávající matka měla dítě na základě surogační dohody, a to i pokud může toto dítě po narození kojít.¹⁴⁸

7.5. Shrnutí judikatury

První případ představoval situaci, ke které dochází nejčastěji, a to situaci, kdy náhradní matka, která uzavřela dohodu s objednatelským párem, nakonec nepředala dítě v souladu se smlouvou. Důvodem tohoto problému bývá citová vazba, kterou si matka k dítěti vytvoří během těhotenství.

Druhý případ představuje opačný problém. Nejedná se, klasický model, kdy obě strany mají zájem pečovat o dítě, nýbrž je tady problém, že ani jedna zúčastněná strana nejeví zájem o dítě, například z důvodu nemoci či postižení. A skutečnost, že surogační smlouva je nevymahatelná, znamená, že objednatelský pár nemůže být nucen k převzetí dítěte. Náhradní mateřství je tedy i rizikem pro matku hostitelku, která nemá jistotu, že genetičtí rodiče si dítě převezmou po porodu. Hlavním problémem tohoto případu je však ten, že představuje krajně

¹⁴⁸ DOLEŽAL, Tomáš. Surogační mateřství z trochu jiného pohledu. Zdravotnické právo a bioetika [online]. 2014. [cit. 24. 6. 2015]. Dostupné z: <http://zdravotnickepravo.info/surogacni-materstvi-z-trochu-jineho-pohledu/>

neetické chování, kdy přístup k dítěti připomíná zacházení s komoditou, kterou lze koupit či reklamovat, tak jak se stalo v případě Malahoff vs. Stiver.

Třetí případ je dle mého názoru také neetický, protože i když je uzákoněna možnost matce přerušit těhotenství až do 24. týdne z důvodů genetických indikací, nefiguruje v tom jiná osoba, tak jako u náhradního mateřství, kdy náhradní matka může být nucena proti své vůli podstoupit interrupci.

Poslední případ pak poukazuje i na problematiku surogačního mateřství související se sociálním zabezpečením, kdy genetická matka nemá nárok na peněžitou pomoc v mateřství. Soudní dvůr Evropské unie v tomto případě rozhodl tak, že členské státy nejsou povinny přiznat mateřskou dovolenou podle čl. 8 výše zmíněné směrnice zaměstnankyni, která jako objednavající matka měla dítě na základě surogační dohody.

8. NÁVRH ŘEŠENÍ ÚPRAVY NÁHRADNÍHO MATEŘSTVÍ

V této kapitole se zaměřím na problémové otázky institutu náhradního mateřství a pokusím se najít řešení jak zmírnit nežádoucí následky, ke kterým často dochází v průběhu celého procesu.

8.1. Právní dohled

Nejdřív se zaměřím na právní stránku náhradního mateřství. Budu se zabývat absencí nejen poučovací povinnosti a jejími následky, ale i právního dohledu vůbec. Následně se budu věnovat poslední fázi náhradního mateřství, a to osvojení z pohledu genetické matky.

8.1.1. Poučovací povinnost

Jak jsem již uváděla dříve, objevuje se v praxi problém v souvislosti s tím, že náhradní matky nejsou právně poučeny o právních následcích podstoupení tohoto procesu. Takže si někdy neuvědomí, že budou na matrice zapsány jako matky a matkami i zůstanou v případě, že z nějakého důvodu nedojde k osvojení. V jejich zájmu tedy je, aby si zjistily, zda biologická matka splňuje všechny předpoklady osvojení.¹⁴⁹ V zákoně č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách je stanovena pouze podmínka pro příjemkyni, tedy ženu, které má být umělé oplodnění provedeno, v našem případě se jedná o genetickou matku a budoucí osvojitelku. Podmínkou je, že žena nesmí být zbavena způsobilosti k právním úkonům a nesmí mít ani omezenou způsobilost k právním úkonům tak, že není způsobilá posoudit poskytnutí zdravotních služeb, popřípadě důsledky

¹⁴⁹ SKÁCEL, Jindřich. Est mater semper certa? Bulletin advokacie [online]. 2011, roč. 6, str. 26-32. ISSN 1210-6348. [cit. 22. 6. 2015]. Dostupné z: http://www.cak.cz/assets/ba_06_2011_web.pdf

jejich poskytnutí nebo k rodičovské zodpovědnosti.¹⁵⁰ Podmínky pro asistovanou reprodukci a pro osvojení se tedy liší. U osvojení se ještě navíc zkoumá osobní vlastnosti, způsob života a důvody a pohnutky, které vedou k osvojení. Dále pak se i z části přihlíží ke zdravotnímu stavu osvojitele, který nesmí omezovat péči o osvojené dítě ve značné míře.¹⁵¹

Dle mého názoru, by bylo lepší náhradní mateřství upravit konkrétněji, především by pak mělo být již před výkonem asistované reprodukce zkoumáno splnění podmínek osvojení, aby se účastníci vyhnuli případným problémům. Vhodné by bylo, kdyby v případě náhradního mateřství, soud schválil, jak náhradní mateřství, tak osvojení, již před výkonem asistované reprodukce, protože lékař, který provádí zákrok, není soudce a nemá rozhodovací pravomoci.

8.1.2. Zjednodušení procesu osvojení genetickým matkám

Dalším návrhem, který by zjednodušil celý proces, a který by byl výhodnější pro zejména pro genetické rodiče, je zjednodušení osvojení v případě náhradního mateřství z toho důvodu, že se nejedná o klasickou formu osvojení, ale v podstatě o osvojení z genetického hlediska vlastního dítěte. JUDr. Jindřich Skácel uvádí ve svém článku, že by neměly být ženy trestány za svou infertilitu.¹⁵² Celý proces náhradního mateřství je i sám o sobě značně komplikovaný a zdlouhavý. Neplodná žena musí nejdříve najít náhradní matku, domluvit se s ní na všech podmínkách, pak musí matka hostitelka podstoupit hormonální přípravu na těhotenství. Následné umělé oplodnění se nemusí povést hned na poprvé. Pak přichází poměrně dlouhá doba těhotenství a nakonec porod.

¹⁵⁰ Zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 22. 6. 2015].

¹⁵¹ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 22. 6. 2015].

¹⁵² SKÁCEL, Jindřich. Est mater semper certa? Bulletin advokacie [online]. 2011, roč. 6, str. 26-32. ISSN 1210-6348. [cit. 22. 6. 2015]. Dostupné z: http://www.cak.cz/assets/ba_06_2011_web.pdf

Celý proces je tedy pro biologickou matku značně náročný, jak z časového, tak i psychického hlediska a závěr v podobě osvojení je další komplikací.

8.2. Dohled psychologa

Náhradní mateřství představuje velký zásah do života všech účastníků a myslím si, že bylo vhodné zajistit povinnou účast odborníka z oboru psychologie v průběhu celého procesu.

Na začátku by měl náhradní matku informovat o všech změnách, které ji čekají a jak ji ovlivní, především pak hormonální změny. V první řadě by tedy měla být dobře informována, než se vůbec rozhodne být náhradní matkou.

Dále by psycholog měl pomáhat v průběhu těhotenství si nechat emocionální odstup od dítěte, aby byla pak schopná po porodu předat dítě genetické matce. Tento krok patří určitě k těm složitějším pro psychiku náhradní matky. Některé jej dokonce nezvládnou a nakonec si dítě nechají, tak jak jsme mohli vidět v případě „Baby M“.

Důležitá je i péče psychologa po porodu v důsledku kolísání hladiny hormonů. Porod je velkou hormonální zátěží pro ženu a často dochází k různým poporodním psychózám. Nejčastější je pak poporodní blues, které se vyskytuje se u 80 % matek a je pro něj typická plačtivost, přecitlivělost a změna nálad. Nicméně tento jev netrvá déle než dva týdny. Závažnější stav pak představuje poporodní psychóza, kdy matka ztrácí kontakt s realitou, je silně rozrušená, má výpadky paměti, poruchy soustředění a jiné.¹⁵³ Pokud by nastaly některé z výše zmíněných komplikací, psycholog by je včas zachytil a pomohl ženě je překonat.

Z důvodů hormonální nerovnováhy a možných poporodních komplikací je také stanoveno, že matka osvojovaného dítěte smí dát souhlas k osvojení až po šesti týdnech od narození dítěte na rozdíl od otce, který může dát souhlas již po

¹⁵³ Poporodní psychóza [online]. [cit. 22. 6. 2015]. Dostupné z: <http://nemoci.vitalion.cz/poporodni-psychoza/>

narození dítěte.¹⁵⁴

Na základě poznatků, které nám praxe přináší, by se měl zákonodárce věnovat nežádoucím následkům a snažit se jim předcházet. Například tím, že náhradní matka bude mít povinnost navštěvovat psychologa a bude právně poučena. Další možností by mohlo být omezení ve smyslu, kdo může být náhradní matka. Myslím si, že by bylo lepší, kdyby náhradní matkou mohla být pouze žena, která již dítě má a ví, jak probíhá těhotenství i porod a může se na to lépe připravit, než prvorodička, která neví, co ji čeká.

¹⁵⁴ Zákon č.89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 22. 6. 2015].

Závěr

„Budoucí osud dítěte je vždy dílem matky.“

Napoleon Bonaparte

Institut náhradního mateřství představuje metodu, která pomáhá neplodným párům mít dítě. Nicméně se dostávají do kolize zájmy rodičů a zájmy dítěte. A často pak v důsledku toho dochází k porušování práv dítěte.

Je třeba zmínit, že tato metoda zasahuje do práv všech zúčastněných a představuje určité riziko i pro všechny. Rizika mohou být jak právního charakteru, tak i etického. Často se pak prolínají oba druhy rizik zároveň.

Právním rizikem je například nevynutitelnost smluv, která může představovat riziko pro obě strany, které uzavřely smlouvu. Tuto skutečnost jsme mohli spatřit na výše uvedených soudních rozhodnutích. V případě „Baby M“ došlo k tomu, že náhradní matka nakonec odmítla předat dítě objednatelskému páru dle dohody. V druhém případě Malahoff vs. Stiver zase došlo k tomu, že objednatelský pár odmítl převzít dítě z důvodu jeho genetické nemoci. Obě tyto situace představují i etický problém a jsou ukázkou toho, jak objednatelské páry přistupují k této metodě. Nejen však objednatelské páry, ale i matky hostitelky často přistupují k tomuto procesu velice pragmaticky. Celkově přístup k dítěti v souvislosti s náhradním mateřstvím se rovná spíše přístupu ke komoditě, je velmi neetický a představuje rozpor s lidskou důstojností i právy dítěte. Tak jak jsme mohli zřetelně vidět v případě Malahoff vs. Stiver.

Další práva a zásady, které mohou být porušeny a představují tak i riziko pro dítě, jsou právo na život a ochranu zdraví či právo znát svůj původ. Právo na ochranu zdraví může být porušeno například v případě, kdy náhradní matka nedá genetické matce souhlas k osvojení a zůstane tak matkou i z právního hlediska. Nicméně náhradní matka nezná rodinnou anamnézu dítěte, to může znamenat, že nebude odhalena predispozice k potencionálním genetickým onemocněním dítěte.

Další otázkou, kterou jsem se zabývala, bylo, zda skutečnost, že se dítě

narodilo metodou náhradního mateřství, neovlivní jeho budoucí vývoj a zdraví. Může se stát, že tato skutečnost dítě nějak poznamená, ať už po psychické či fyzické stránce. Například tím, že v raném věku byl odloučen od své biologické matky, která pro něj znamenala bezpečí a jistotu. Tyto dvě potřeby totiž jsou pro novorozence nejdůležitější.

Rozpor se zájmem a blahem dítěte můžeme spatřovat již v tom, že primární důvody, které vedly rodiče k rozhodnutí přivést na svět dítě tímto složitým způsobem, nejsou korektní, protože rodiče upřednostnili své zájmy a vystavili dítě výše zmíněným rizikům, které tato metoda představuje.

Ve své práci jsem se zaměřila především na rizika, která hrozí dětem takto narozeným především z toho důvodu, že ty jako jediné nemají možnost se vyjádřit k této problematice a představují pouze nástroj k uspokojení potřeb rodičů a společnosti.

V závěru mé práce jsem se pak pokusila najít řešení, jak zmírnit některé potenciální nežádoucí následky, ke kterým může dojít v průběhu celého procesu. Jednalo se o povinnou účast odborníka z oboru psychologie, který by pomohl náhradním matkám zvládnout především průběh těhotenství a následné předání genetické matce. Druhé řešení, jak zabránit některým právním komplikacím, by mohl být právní dohled a zejména pak poučovací povinnost a zjednodušení procesu osvojení v případě, že se osvojení týká dítěte a jeho genetické matky.

V případě, že se metoda náhradního mateřství začne více používat, tak by mělo dojít k přijetí právní úpravy náhradního mateřství, která by pak stanovovala mantinely pro používání tohoto institutu. Právní úprava by byla výhodná i z toho důvodu, že by mohla zabránit rizikům, která hrozí v souvislosti s tímto institutem.

Seznam použitých zdrojů

Monografie, publikace, sborníky:

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad. Praha, Česká biblická společnost, 1985

BŮŽEK, Václav; KRÁL, Pavel. *Člověk českého raného novověku*, Praha, Argo, 2007, str. 13,14. ISBN 978-80-7203-694-3

ČADKOVÁ, Kateřina; LENDEROVÁ, Milena; STRÁNÍKOVÁ, Jana. *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. Století v zajetí historiografie*, Pardubice, Univerzita Pardubice, 2006, str. 137. ISBN 80-7194-920-5

DAVID, Roman. *Práva dítěte*, Olomouc, Nakladatelství Olomouc, 1999, str. 30. ISBN 80-7182-076-8

DOBRUŠOVÁ, Eva; VEČERKOVÁ, Petra; HRDLIČKOVÁ, Ivana; ŠILAROVÁ, Eva; HOLLÁ, Kateřina; VAVROŇOVÁ, Marie; HOLLÝ, Martin. *Sociálně-právní ochrana dětí v případech rozvodových a rozchodových konfliktů*, Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2012, str. 11, ISBN 978-80-7421-048-8

DOSTÁL, Jiří; *Etické a právní aspekty asistované reprodukce*, Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, str. 84. ISBN 978-80-244-1700-4

HAMPLOVÁ, Dana; PIKÁLKOVÁ, Simona. *Současná česká společnost*, Praha, Sociologický ústav AV ČR, 2002, str. 127, 128. ISBN 80-7330-009-5

HAŠKOVÁ, Hana; VOHLÍDALOVÁ, Marta; MAŘÍKOVÁ, Hana; DUDOVÁ, Radka; UHDE, Zuzana; KŘÍŽKOVÁ, Alena; FORMÁNKOVÁ, Lenka. *Vlastní*

cestou? Životní dráhy v pozdně moderní společnosti, Praha, Sociologické nakladatelství (SLON) v koedici se Sociologickým ústavem AV ČR, v. v. i., 2014, str. 339. ISBN 978-80-7419-178-7 a 978-80-7330-258-0

HÁJKOVÁ, Milena. *Středověký člověk a jeho svět*, Praha, Vyšehrad, 1999, str. 241, 242, 243. ISBN 80-7021-274-8

HORSKÝ, Jan; SELIGOVÁ, Markéta. *Rodina našich předků*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 1997, str. 27. ISBN 80-7106-195-6

HRUŠÁKOVÁ, Milena; KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *České rodinné právo*, Brno, Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk, 2001, str. 10. ISBN 80-210-2706-1 a 80-7239-104-6

JANÁČEK, J. *Ženy české renesance*, Praha, Československý spisovatel, 1987

LÁDKOVÁ, Lenka. Starověk a jeho charakteristika. *Natura*. 1997, roč. 97, č. 1, ISSN 1212-6748

MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, Praha, Sociologické nakladatelství, 1993, str. 14, 15. ISBN 80-901424-7-8

MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*, Praha, Sociologické nakladatelství, 2008, str. 14, 15. ISBN 978-80 86429-87-8

OTIS-COUR, Leah. *Rozkoš a láska : dějiny partnerských vztahů ve středověku*, Praha, Vyšehrad, 2002, str. 96, 97. ISBN 80-7021-542-9

PAVLÍK, Zdeněk. Role žen v populačním vývoji. In: TOMEŠ, Josef, *Ženy v spektru civilizací*, Praha, Sociologické nakladatelství (SLON), 2009, str. 28, 29.

ISBN 978-80-7419-009-4

ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov, Bayer, 1907.

ŘEŽÁBEK, Karel. *Léčba neplodnosti*. Praha, Grada Publishing, a.s., 2008, str. 53.
ISBN 978-80-247-21033

STARÁ, Ivana. *Rodina a její význam v římském právu*, Ostrava, KEY Publishing s.r.o., 2013, str. 38-41. ISBN 978-80-7418-184-9

ŠAVLÍKOVÁ, Lucie. *Středověký člověk a jeho svět*, Praha, Vyšehrad, 1999, str. 243. ISBN 80-7021-274-8

ŠÍNOVÁ, Renáta; ŠMÍD, Ondřej; JURÁŠ, Marek. *Aktuální problémy rodinněprávní regulace: Rodičovství, výchova a výživa nezletilého*. Praha, Nakladatelství Leges, s.r.o., 2008, str. 119-122. ISBN 978-80-87576-74-8

THOROVÁ, Kateřina. *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*, Praha, Portál, 2015, str. 167-169. ISBN 978-80-262-0714-6

VÁCHA, Marek. *Místo, na němž stojíš, je posvátná země*. Brno, Cesta, 2008.
ISBN 978-80-7295-104-8

Odborné články:

HADERKA, Jiří. Surogační mateřství. *Právní obzor*. 1986, roč. 10, str. 925

KALVACH, Mariana. Zamyšlení nad problematikou náhradního mateřství. *Zdravotnictví a právo*. 2009, roč. 7-8

KODRIKOVÁ, Zuzana. Matka vždycky jistá? Právo a rodina. 2006, roč. 10

PILKA, Ladislav; RUMPÍK, David; PILKA, Radovan; KOUDELKA, Marek. Některé bioetické otázky asistované reprodukce-literární přehled. Praktická gynekologie. 2009, roč. 2

SKÁCEL, Jindřich. Est mater semper certa? Bulletin advokacie [online]. 2011, roč. 6, str. 26-32. ISSN 1210-6348. [cit. 12. 6. 2015]. Dostupné z: http://www.cak.cz/assets/ba_06_2011_web.pdf

SMOLÍKOVÁ, Kateřina. Institut matky hostitelky. Zdravotnictví a právo. 2009, roč. 11

STARÁ, Ivana. Právní a etická otázka pronájmu dělohy. Právo a rodina. 2010, roč. 4

Dokumenty a právní předpisy:

Zákon č.89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách.

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře.

Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 36/2005 o rodině a o změně a doplnění některých zákonů

Důvodová zpráva k NOZ

Deklarace o právech dítěte

Úmluva o právech dítěte

Soudní rozhodnutí:

Supreme Court of New Jersey. February 3, 1988, No. 537 A.2d 1227. [online]. [cit. 23. 6. 2015]. Dostupné z: <http://law.justia.com/cases/new-jersey/supreme-court/1988/109-n-j-396-1.html>

United States Court of Appeals, Sixth Circuit. February 14, 1991, 975 F.2d 261. [online]. [cit. 23. 6. 2015]. Dostupné z: <http://openjurist.org/975/f2d/261/stiver-v-j-parker-md>

Elektronické prameny:

DOLEŽAL, Tomáš. Surogační mateřství z trochu jiného pohledu. Zdravotnické právo a bioetika [online]. 2014. [cit. 24. 6. 2015]. Dostupné z: <http://zdravotnickepravo.info/surogacni-materstvi-z-trochu-jineho-pohledu/>

GROCHOVÁ, Martina; Mater semper certa est? [online] [cit. 24.5. 2015] Dostupné z: <http://www.centrumlidskaprava.cz/mater-semper-certa-est>
HAASOVÁ, Ilona. Etika asistované reprodukce. [online]. 2010. [cit. 27.6. 2015]. Dostupné z: <http://www.podporareprodukce.cz/article/novinky/etika-asistovane-reprodukce>

JÁNSKÁ, Lucie. Konec tabu. Stovky dětí v Česku porodily náhradní matky. Prvnímu je už 21. [online]. 2014. Dostupné z: http://relax.lidovky.cz/ja-nahradni-matka-0e2-/zdravi.aspx?c=A140721_204119_ln-zdravi_jzl

KOHOUTEK, Rudolf. Úvod k duševnímu vývoji v prenatálním a perinatálním stádiu. [online]. 2008. [cit. 18. 6. 2015]. Dostupné z: <http://rudolfkohoutek.blog.cz/0811/dusevni-vyvoj-v-prenatalnim-a-perinatalm-stadiu>

KOUKAL, Milan. Přepíšeme učebnice: Matriarchát byl jen fikcí a sošky venuší pomůckou šamanů? [online] [cit. 14. 4. 2015] Dostupné z: <http://21stoleti.cz/2010/05/21/prepise-me-ucebnice-matriarchat-byl-jen-fikci-a-sosky-venus-i-pomuckou-samanu/>

NĚMEC, Václav. Úvod do novověku [online] [cit. 17. 5. 2015] Dostupné z: <http://www.dejepis.com/ucebnice/uvod-do-novoveku/>

ONDERKOVÁ, Lucia. Náhradné materstvo v Nemecku [online]. 2011. Dostupné z: <http://www.pravo-medicina.sk/aktuality/457/nahradne-materstvo-v-nemecku>

ONDŘIOVÁ, Iveta; CÍNOVÁ, Janka. Vliv prenatální komunikace na zdravý vývoj dítěte. [online]. 2012. [cit. 18. 6. 2015]. Dostupné z: <http://zdravi.e15.cz/clanek/sestra/vliv-prenatalni-komunikace-na-zdravy-vyvoj-ditete-468397>

SEDLÁK, Jiří; PAŇÁKOVÁ, Zdenka. Nejlepší zájem nezletilého. [online]. 2012. [cit. 19. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.domacinasili.estranky.cz/clanky/clanky/nejlepsi-zajem-nezletileho.html>

VÁCHA, Marek. Náhradní matka-mašina na kyslík, nebo pomoc zoufalým rodičům? [online]. [cit. 12. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/282189-nahradni-matka-masina-na-kyslik-nebo-pomoc-zoufalym-rodicum/>

VRÁNKOVÁ, Eva. Patriarchát a matriarchát. Revue pro média. [online]. 2004, roč. 9. [cit. 25. 6. 2015]. Dostupné z: http://rpm.fss.muni.cz/Revue/Heslar/patriarchat_matriarchat.htm

WIESNEROVÁ, Eva. Zmínky o neplodnosti jsou již v Bibli. Věda.muni.cz [online]. 2013. [cit. 26. 6. 2015]. Dostupné z: http://www.veda.muni.cz/veda-a-vyzkum/3735-zminky-o-neplodnosti-jsou-uz-v-bibli#.VY1Ti_mqqko

ZEMAN, Milan. Náhradní mateřství v novém občanském zákoníku-promarněná příležitost? [online]. EPRAVO.CZ. 2013. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/top/clanky/nahradni-materstvi-v-novem-obcanskem-zakoniku-promarnena-prilezitest-87962.html>

Náhradní mateřství. [online]. [cit. 26. 6. 2015]. Dostupné z: <http://cz.mother-surrogate.com/>

Náhradní mateřství: zdravotnictví, etické, morální a právní aspekty. Zdravotnictví a medicína [online]. 2009, č. 41. [cit. 24. 5. 2015]. Dostupné z: <http://zdravi.e15.cz/clanek/mlada-fronta-zdravotnicke-noviny-zdn/nahradni->

materstvi-zdravotni-eticke-moralni-a-pravni-aspekty-447275

Neplodnost-problém dnešní doby. Novinky.cz. [online]. 2006. [cit. 28 .6. 2015]. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/zena/deti/92431-neplodnost-problem-dnesni-doby.html>

Transplantace ledviny od živého dárce. [online]. 2002. [cit. 19. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.stezen.cz/html/stezen/casopis/>

Poporodní psychóza [online]. [cit. 22. 6. 2015]. Dostupné z: <http://nemoci.vitalion.cz/poporodni-psychoza/>

Typy a příčiny neplodnosti. [online]. 2014. [cit. 25. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.neplodnost.org/typy-priciny-neplodnosti.html>

Kanada: Náhradní matka nucena usmrtit postižené dítě. Lifesitenews.com [online]. 2010. [cit. 24. 6. 2015]. Dostupné z: <http://hnutiprozivot.cz/?a=72&id=1272>

Jiné prameny:

FIGO Committee for the Ethical Aspects of Human Reproduction and Woman's Health. Ethical issues in obstetrics and gynecology. [online]. 2009. [cit. 27. 6. 2015]. Dostupné z: http://www.figo.org/files/figocorp/Ethical%20Issues%20-%20English_0.pdf